

149

Technická univerzita v Liberci
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2000

Ladislav Kilián

Technická univerzita v Liberci

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katera: pedagogiky a psychologie, oddělení sociálních studií

Obor: sociální pedagog

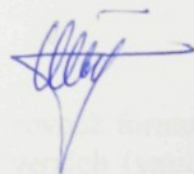
Hospodářská trestná činnost ve středočeském okrese

Závěrečná práce č.

Autor:

Ladislav KILIÁN

Podpis:

Adresa: Koprník 15,
294 02 Kněžmost

Vedoucí práce: PaedDr. Ilona Pešatová

Počet	stran	tabulek	grafů	příloh
	64	13	15	6

V Mladé Boleslavi dne 29. 2. 2000

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: pedagogiky a psychologie - oddělení sociálních studií

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát) Ladislav KILIÁN
adresa: Koprník 15, 294 02 Kněžmost
obor (kombinace): sociální pedagog
Název BP: Hospodářská trestná činnost ve středočeském okrese

Název BP v angličtině: Analysis of the Economic crime in the District of
Central Czech

Vedoucí práce: PaedDr. Ilona Pešatová

Konzultant:

Termín odevzdání: 31. 3. 2000

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 12. 11. 1998

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (kandidát):

LADISLAV KILIÁN

Datum:

20. 12. 1998

Podpis:

.....

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Univerzitní knihovna
Voroněžská 1329, Liberec 1
PŠC 461 17

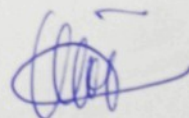
KPP/SPED
64 s., 6 s. příl.

V144/2000 Ph

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Mladé Boleslavi dne 29. 2. 2000

Ladislav Kilián

Poděkování:

Děkuji PaedDr. I. Pešatové za vedení práce a za podnětné rady při jejím zpracování. Dík náleží i mé rodině za její podporu.

V Mladé Boleslavi dne 29. 2. 2000

Ladislav Kilián

A N O T A C E

Problematika hospodářské kriminality v poslední době prudce nabývá na významu, neboť počet těchto trestných činů neustále stoupá. Alarmujícím faktorem je však výše škod způsobená tímto druhem trestné činnosti.

Neustále dochází k novým a novým způsobům páchání této trestné činnosti, na které stát nedokáže dosti správně reagovat. Nebezpečným faktem je i dosti často pozitivní vztah veřejnosti k tomuto druhu kriminality. I zde je nutné začít s prevencí a pokud sítém projde část trestné činnosti hospodářského charakteru, tuto co nejefektivněji stíhat a odhalovat a její pachatele trestat. Jen tak se dá hospodářské kriminalitě čelit.

Cílem naší práce je rozbor hospodářské trestné činnosti v jednom středočeském okrese se zaměřením na věk, pohlaví vzdělání, původ, osobní stav, počet dětí, kriminální minulost, majetkové poměry, finanční poměry a příjmy pachatelů a na důvody páchání této trestné činnosti a způsob využití prospěchu z ní jejími pachateli.

A N N O T A T I O N

Die Problematik der wirtschaftlichen Kriminalität gewinnt in letzter Zeit ziemlich an Bedeutung, denn die Anzahl dieser Straftätigkeiten steigt unaufhörlich. Der alarmierende Faktor ist aber die Höhe der Schaden verursacht durch diese Sorte der Straftätigkeit.

Ununterbrochen kommt es immer wieder zu neuen Arten von Straftätigkeiten, auf welche der Staat nicht flexibel reagieren kann. Ein gefährliches Faktum ist sehr oft eine positive Beziehung der Öffentlichkeit zu dieser Sorte der Kriminalität. Auch hier ist es notwendig mit der Prävention anzufangen und wenn durch das Netz ein Teil der Straftätigkeit des wirtschaftlichen Charakters durchsickert, diese so effektiv wie möglich zu verfolgen und aufdecken und deren Täter bestrafen. Nur so kann man der wirtschaftlichen Kriminalität trotzen.

Das Ziel unserer Arbeit ist die Analyse der wirtschaftlichen Straftätigkeit in einem mitteltechischen Bezirk mit dem Einrichten auf das Alter, Geschlecht, Ausbildung, Herkunft, persönlichen Stand, Anzahl der Kinder, kriminelle Vergangenheit, Vermögensverhältnisse, finanzielle Verhältnisse und Einkünfte der Täter und Gründe des verüben dieser Straftätigkeiten und die Art der Ausnutzung des Vorteils daraus für den Täter.

ANNOTATION

The issue of the economic criminality has lately become very significant because the number of these criminal offences keeps growing. However, the value of damage caused by this kind of criminal activity is an alarming factor.

New and methods of practice of this criminal activity occurs and the state cannot react resiliently enough. Positive relationship of the public to this kind of criminality which appears quite often is also a dangerous factor. It is necessary to start with prevention in this sphere and if a part of criminal activity of the economic character is sifted through the sieve, it must be prosecuted as effective as possible and its offenders must be revealed. Only in this way it is possible to face the economic criminality.

The analysis of the criminal activity in one of the Central Bohemian district with the specialization in age, sex, education, parentage, personal condition, number of children, criminal past, property and financial circumstances, income of offenders and the reason for criminal activity and the way in which the offender takes advantage of the profit from that activity is the objective of our work.

Obsah:

	Strana č.
I. Úvod	1
II. Teoretická část	2
II. 1. Kriminalita a vymezení jejího pojmu	2
II. 1. 1. Druhy kriminality	2
II. 1. 2. Příčiny a podmínky kriminality	5
II. 2. Kriminogenní faktory	5
II. 2. 1. Kriminogenní situace	10
II. 3. Psychologické pojetí zdrojů kriminálního jednání	11
II. 4. Osobnost pachatele	13
II. 4. 1. Procesuální přístup k osobnosti pachatele	13
II. 4. 2. Strukturální přístup k osobnosti pachatele	14
II. 5. Hospodářská kriminalita	17
II. 5. 1. Pojem a význam hospodářské kriminality	17
II. 5. 2. Hospodářské trestné činy	19
II. 5. 3. Základní skupiny hospodářských deliktů	21
II. 5. 4. Typické způsoby páčání hospodářské kriminality	22
II. 5. 5. Typické kriminální situace	26
II. 5. 6. Osobnost pachatele hospodářské trestné činnosti	27
II. 5. 7. Nejčastější formy hospodářské kriminality	27
II. 5. 8. Prevence hospodářské kriminality	31
III. Praktická část	33
III. 1. Úvod do problematiky	33
III. 2. Cíl a hypotézy práce	33
III. 3. Popis výzkumného vzorku	34
III. 4. Metodika výzkumu	34
III. 4. 1. Řízený rozhovor	35
III. 4. 2. Analýza dokumentů	36
III. 5. Popis výsledků výzkumu	36
III. 5. 1. Věk pachatelů	36
III. 5. 2. Pohlaví pachatelů	38
III. 5. 3. Dosažené vzdělání	39
III. 5. 4. Rodinný původ	41
III. 5. 5. Osobní stav	43
III. 5. 6. Počet dětí	44
III. 5. 7. Kriminální minulost	45
III. 5. 8. Majetkové poměry	47
III. 5. 9. Finanční poměry	49
III. 5. 10. Příjmy	50
III. 5. 11. Důvody páčání hospodářské trestné činnosti	52
III. 5. 12. Způsob využití prospěchu z hospodářské trestné činnosti	54
IV. Závěrečná část	56
IV. 1. Vyhodnocení hypotéz	56
IV. 2 Celkové závěrečné shrnutí výzkumu	59
IV. 3. Navrhovaná opatření a doporučení pro praxi	61
Seznam použité literatury	64
Příloha: 1.— 5. grafy	
6. — záznam řízeného rozhovoru	

I. Úvod

Kriminalita v České republice od společenských změn v roce 1989 neustále stoupá a to jak na národní úrovni, tak i na úrovni místní. Zároveň se zvyšují i škody, které způsobuje. V návaznosti na rozsah kriminality se snižuje i prestiž naší republiky v ostatních zemích se všemi důsledky, které to přináší (např. snížené příjmy z turistiky, nízké investice zahraničního kapitálu).

Velký podíl na zvyšování nápadu trestné činnosti má i hospodářská kriminalita, která se v současné době jeví jako nejrozšířenější druh v celkovém spektru kriminality. Důsledkem hospodářské trestné činnosti jsou obrovské škody, zejména ve státním sektoru v oblasti hospodaření se státním majetkem, daňové správy a bankovníctví, ale i v sektoru soukromém.

K tomuto trendu v současné době velkou měrou napomáhá i nedostatečná legislativa, která ztěžuje spolupráci institucí zainteresovaných na řešení tohoto problému, tedy orgánů činných v trestném řízení, státních institucí i soukromých firem. Díky tomu se neúměrně prodlužují lhůty dokumentace jednotlivých případů hospodářské kriminality a celková efektivita trestného postihu je nízká, což opět napomáhá k jejímu páchání.

Vzhledem k těmto skutečnostem jsem dospěl k názoru, že by bylo dobré se v mé práci věnovat některým problémům hospodářské trestné činnosti, ale i trestné činnosti všeobecně. Dalším důvodem je i to, že sám jsem pracovníkem oddělení kriminální služby, která se vyhledáváním, objasňováním a dokumentací hospodářské trestné činnosti zabývá a tato práce pro mě jistě bude přínosem jak v odborném zdokonalení, tak i v praxi.

II. Teoretická část

II. 1. Kriminalita a vymezení jejího pojmu

Pod pojmem kriminalita Lumír Klimeš (1983) uvádí, že se jedná o „zločinnost, tj. společenský jev, kterým se rozumí souhrn trestné činnosti v určité oblasti za určité období“¹. Zahrnuje jednání, která jsou kvalitativně velmi odlišná jak z hlediska stupně společenské nebezpečnosti, tak zavinění, objektu i subjektu.

II. 1. 1. Druhy kriminality

Kriminalita se projevuje různými formami a druhy. V následujících podkapitolách se budeme věnovat jednotlivým druhům kriminality.

Majetková kriminalita

Trestné činy proti majetku se týkají převážné části celkové kriminality a trestní zákon na ně pamatuje v IX. hlavě zvláštní části. Ustanovení, uvedená v této hlavě poskytují v současnosti rovnocennou trestně právní ochranu všem druhům a formám vlastnictví. Majetkovou kriminalitu lze rozdělit do tří skupin.

Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „do první skupiny řadíme trestné činy, pro něž je charakteristickou pohnutkou ziskovost a směřují k obohacení pachatele. K nim náleží krádež podle § 247 trestního zákona, zpronevěra podle § 248 trestního zákona, podvod podle § 250 trestního zákona, zatajení věci podle § 254 trestního zákona, lichva podle § 253 trestního zákona a novelou z roku 1991 č. 429/1991 Sb. nově zařazené skutkové podstaty trestného činu provozování nepoctivých her a sázek podle § 250 a trestního zákona, pletichy při řízení konkursním a vyrovnávacím podle § 256 b trestního zákona a do jisté míry poškození a zneužití záznamu na nosiči informací podle § 257 a trestního zákona.

¹ Klimeš, L.: *Slovník cizích slov*, SPN, Praha, 1983, s. 382

Druhou skupinu trestných činů, spočívajících v úmyslném poškozování cizího majetku, k jejichž naplnění pachatel zpravidla není veden úmyslem se obohatit, reprezentují trestné činy poškozování cizí věci dle § 257 trestního zákona, poškozování věřitele podle § 256 trestního zákona, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 trestního zákona, zneužívání vlastnictví podle § 258 trestního zákona a rovněž novelizací z roku 1991 zavedená skutková podstata zvýhodňování věřitele podle § 256 a trestního zákona.

Třetí skupinu pak představuje podílnictví, kde pachatel využívá trestné činnosti páchané jinou osobou. Toto ustanovení bylo – s cílem umožnit postih tzv. „praní špinavých peněz“ – novelizací trestního zákona z roku 1991 rozšířeno o § 251 a trestního zákona.”²

Násilná kriminalita

Násilnou kriminalitu řadíme k tzv. obecné kriminalitě. Tento termín však není právní, ale kriminologický a v jeho chápání jsou velké rozdíly. Ty se projevují zejména v míře zahrnování násilí jak proti osobě, tak i proti věci nebo pro případ násilí psychického v souběhu s násilím fyzickým.

Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „v trestním právu a kriminologii je však nejobvyklejší pojetí, které se omezuje na úmyslné užití fyzického násilí, resp. pohrůžky násilím vůči osobě. Hrozící či aktuální aplikace fyzického násilí přitom může být motivována buď nepřátelstvím (např. vražda spáchaná ze msty) nebo může jít o tzv. násilí instrumentální, sloužící dalšímu účelu (např. loupež)”.³

V trestním zákoně nejsou tyto trestné činy (s násilnou povahou) uváděny v ucelené skupině, ale můžeme je nalézt jak mezi trestnými činy proti životu a zdraví, tak i v rámci trestných činů proti republice, proti pořádku ve věcech veřejných, hrubě narušujících občanské soužití proti svobodě a lidské důstojnosti, proti lidskosti, obecně nebezpečných i trestných činů vojenských. Dále je třeba podotknout, že ne se všemi vyjmenovanými trestnými činy se v praxi setkáváme častěji. U některých trestných činů je násilí jenom znakem kvalifikované skutkové podstaty a dále některé trestné činy tento znak nemají, ačkoli jsou páchany násilným způsobem (příkladem může být trestný čin výtržnictví podle § 202 trestního zákona).

² Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 69*

³ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 86*

Mravnostní kriminalita

Mravnostní kriminalitu řadíme do tzv. obecné kriminality. V praxi se jedná zejména o trestné činy znásilnění, pohlavního zneužívání, ohrožování mravní výchovy a kuplířství. V některých pramenech je tento druh kriminality označován jako kriminalita sexuální. Její podstatou je ukájení pohlavního pudu způsobem, který není společností tolerován.

Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „sexuální trestný čin se cílově vztahuje vždy k jedné nebo více osobám, které jsou přímo či zprostředkovaně postaveny do role sexuálního objektu tím, že pachatel jimi určitým způsobem disponuje k uspokojení svých individuálních potřeb a přání.

Znásilnění a pohlavní zneužívání patří k trestným činům s vysokou nebezpečností pro společnost, neboť zasahují nejen do oblasti důstojnosti člověka, ale i do sféry zdravého vývoje mládeže. Nelze opomenout ani možné důsledky promítající se do psychiky, zdraví či morálky osob, na kterých byl spáchán mravnostní (sexuální) trestný čin. Zejména znásilnění pak bývá nezřídka spjato s dalšími trestnými činy, jimiž mohou být majetkové trestné činy, ublížení na zdraví a případně i usmrcení, pokud oběť klade odpor nebo když se pachatel domnívá, že by ho mohla usvědčit.“⁴

Ačkoli k závažnějšímu poškození zdraví dochází u malé části těchto trestných činů, nemůžeme opomenout často i trvalé poškození oběti psychického rázu. To se potom projeví strachem, úzkostí, pocitem bezmocnosti, depresí a mnohdy i problémy v pozdějším navazování intimních sexuálních vztahů. U těchto poruch můžeme někdy zjistit, že jsou doživotní.

Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „v rámci mravnostní kriminality tedy lze rozlišit:

- Trestné činy směřující proti svobodě rozhodování v pohlavních vztazích (znásilnění, obchodování se ženami, některé případy pohlavního zneužívání).
- Trestné činy ohrožující zdravý vývoj mládeže (většina případů pohlavního zneužívání, ohrožování mravnosti).
- Trestné činy směřující proti zásadám morálky v pohlavních vztazích (kuplířství).“⁵

⁴ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 96*

⁵ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 96*

Hospodářská kriminalita

Vymezení pojmu hospodářské kriminality činí velké problémy, neboť tento jev je u nás i ve státech s vyspělou tržní ekonomikou chápán rozdílně. Podrobně se tomuto tématu budeme věnovat v příštích kapitolách naší práce.

II. 1. 2. Příčiny a podmínky kriminality

Vzhledem k faktu, že kriminalita je společenský jev, který je multifaktorově podmíněn a každé poznání závisí na získání dostatečného množství informací, názory na příčiny a podmínky kriminality nejsou jednoznačné a procházejí neustále vývojem. Je známo, že ve sféře sociálních jevů se mění přímočará souvislost mezi příčinou a následkem z čehož vyplývá, že příčina bezprostředně nevyvolá pouze jeden konkrétní následek. Zde je spatřován rozdíl od přírodních jevů kde je příčina lépe poznatelná. Tento problém je vyvolán tím, že na sociálních jevech se zúčastňují jednotlivci i skupiny lidí nadaných vědomím i různou mírou a kvalitou osobnostních vlastností. Proto má příčina spíše pravděpodobnostní charakter. V úvahu je třeba brát i to, že příčin působí většinou více a trestná činnost jako společenský jev je ovlivněna působením více příčin.

Podmínkou trestné činnosti se rozumí zejména situace či okolnosti, které usnadní příčině její působení. Příčina a podmínka se vzájemně podmiňují a mohou se vzájemně zaměňovat. Je tedy možné, že příčina se může stát podmínkou kriminality (např. vztah mezi neúčinným trestem a recidivou) či naopak, neřešená podmínka kriminality může být příčinou (např. nezajištěný objekt).

II. 2. Kriminogenní faktory

Vedle příčin a podmínek působí na kriminalitu další faktory, nazývané faktory kriminogenní. Jedná se o rizikové činitele, ať už příčiny či podmínky, které trestnou činnost vyvolávají, usnadňují nebo podporují.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „jako kriminogenní faktory se vyskytují jevy, které v daném případě mají spíše charakter záměru, pohnutky či motivace spáchat čin nebo které vyvolávají neodpovědnost, nedbalost u neúmyslných deliktů.“⁶

Kriminogenní faktory v oblasti sociální

V sociální oblasti mezi příčiny a podmínky kriminality patří zejména faktory, které mají souvislost s výchovným působením na jedince a to jak v rodině, tak ve škole, na pracovišti i v celospolečenském měřítku.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „v procesu socializace (výchovy, sociálního učení) si jedinec osvojuje návyky, vědomosti, pravidla a dovednosti nezbytné pro jeho život ve společnosti. Je orientován k tomu, aby přijal za své ty hodnoty a jím odpovídající pravidla jednání a chování, které daná společnost uznává. Probíhá-li tento proces bez vážnějších poruch a výkyvů, pak se člověk stává sociálně způsobilým k plnohodnotné účasti na životě společnosti; v opačném případě je jeho připravenost na život ve větší či menší míře snížena a může se projevit i selháním v některých sociálních funkcích až po vyústění trestnou činností.“⁷

Pravdou je, že výchova člověka probíhá za spolupůsobení všech státních i společenských složek po celý jeho život, ale největší význam je přikládán výchově v rodině, neboť tato je základní skupinou. V tomto prostředí, tedy v prostředí rodiny, dochází k první socializaci dítěte. Jestliže rodina selhává ve svých funkcích, mohou se na chování a postoje dítěte projevit vážné odchylky až po trestnou činnost.

Rovněž škola je významný činitel ve výchovném působení. Není prokázáno, že školní prostředí delikventních a nedelikventních dětí a mladistvých se výrazně odlišuje a není prokázán ani fakt, že nedostatky ve školní výchově vyvolávají kriminalitu mládeže. V těchto případech jde spíše o nevyužité možnosti ke zvýšení výchovného působení školy. Jako příklad můžeme uvést kontakt rodičů s učiteli nebo individuální přístup k žákům.

Na rozvoj osobnosti a formování životní orientace mladého člověka má velký vliv i pracovní kolektiv. Pokud se mladý člověk v pracovním prostředí setkává s nedůsledností, neohospodárností, nedostatkem kontroly či pracovní nekázní, může to vést k delikventnímu jednání.

⁶ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 47*

⁷ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 48*

Pravděpodobnost takového jednání je větší, zejména, pokud v něm předchází výchovou nebyly vypěstovány dostatečné morální zábrany. Jako efektivní forma sociální kontroly působí i řádný pracovní režim. Práci a zaměstnáním může jedinec docílit pocitu seberealizace, uspokojení, zvýšení sebevědomí. Práce je pro většinu lidí hlavním zdrojem příjmů k uspokojení svých potřeb a v některých případech zvyšuje sociální prestiž jednotlivce. Máme za to, že pro mladé lidi hraje práce důležitou úlohu.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „neúčinnost vlivu rodiny a školy na jednotlivce je často provázána zesíleným vlivem živelně vytvořených skupin, v nichž jsou zakořeněny protiprávní normy chování a jejichž programem se nezřídká stává trestná činnost.“⁸ Myslíme si, že čím větší jsou tyto skupiny, tím větší jsou i problémy, které přinášejí. V jejich rámci se objevuje omezování osobní svobody, konflikty verbálního charakteru, psychický nátlak až po nejhorší a nejzávažnější formy trestné činnosti.

Krimonogenní faktory v oblasti kulturní

Faktory v oblasti kulturní úzce souvisejí s oblastí výchovy. Výsledkem jejich působení je i určitý systém a preference životních hodnot. Společně s rodinou a školou ovlivňuje tvorbu životních hodnot i společnost a to jak její instituce, tak morálka. V případě nefunkční společnosti při poskytování vzorů vede při nedostatku vnitřních zábran k napodobování „úspěšných vzorů“ za pomoci trestné činnosti, jako jsou krádeže, podvody, padělání peněz apod..

Krimonogenní faktory v oblasti politické a ekonomické

Je známo, že politika ovlivňuje celý společenský život. Významným způsobem se podílí na tvorbě a realizaci práva a právních norem. Zároveň ze strany politiky dochází k silnému vlivu na ekonomiku a výchovný systém. V případě, že toto působení a vlivy jsou negativní, může dojít k nárůstu kriminality.

⁸ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část*, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 50

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „tento negativní vliv vede zejména k protiústavní činnosti, rasismu, terorismu, ale také k násilné a majetkové trestné činnosti, zejména při sociálních konfliktech (stávky, demonstrace apod.).“⁹

Ekonomika rovněž bývá významným činitelem při vzniku a působení příčin a podmínek trestné činnosti. Přechod na tržní hospodářství se projevil i změnou forem hospodářské kriminality. Dnes dochází zejména k různým druhům podvodů, ale i k trestným činům charakteru zpronevěry, korupce, devizovým deliktům, různým trestným činům proti hospodářské soutěži. V současnosti se objevují i trestné činy spočívající v předstírání úpadku.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „z hlediska poznání příčin a podmínek trestné činnosti je na místě věnovat pozornost též oblasti organizace, řízení a kontroly. Jakékoliv poruchy a nedostatky, například nedostatečné přesné stanovení funkcí jednotlivých prvků organizační struktury, nejasné a nepřesné stanovení pravomocí a odpovědnosti může vyvolat poruchy v informačním toku a tím případně i znesnadnit nebo znemožnit kontrolu. To pak umožňuje jedincům i skupinám této situace využít k realizaci nejrůznější trestné činnosti.“¹⁰

Kriminogenní faktory v oblasti právní

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „velmi významným politickým faktorem je i právní řád státu.“¹¹ Nezbyvá, než s tím souhlasit. V současné době však dochází k chybám v budování tohoto řádu, zejména z dlouhodobých hledisek platnosti přijímaných zákonů a dalších právních norem. Tyto jsou přijímány podle momentální aktuálnosti a schopnosti různých politických stran přijetí zákonů prosadit. V dnešní společnosti nadále přetrvává i nízká úroveň právního vědomí, což souvisí i s mravy společnosti, které jsou též nízké.

Právní řád v naší republice je dle našeho názoru nepřehledný a právo se nerespektuje. Vlivem nevhodné popularizace různých trestných činů a zejména pak rozsudků a výsledků vyšetřování v masmédiích, dochází k ještě většímu nerespektování a oslabení právního vědomí. Zřetelné jsou i velké mezery v legislativě (např. privatizační proces). Jestliže nedojde k zastavení tohoto trendu a zákony se nezačnou dodržovat, povede to k dalšímu růstu kriminality a organizovaného zločinu.

⁹ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 51*

¹⁰ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 52*

¹¹ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 52*

Kriminogenním faktorem je i uvolnění mezinárodních vztahů a liberalizace cestování. V jejich důsledku došlo k „obsazení“ území ČR různými cizojazyčnými mafiemi, zejména ukrajinskými, ruskými, kosovoalbánskými, ale dnes už i čínskými. Na tyto organizace se vážou závadové skupiny našich občanů a spolupracují s nimi v mnoha oblastech trestné činnosti (např. prostituce, převaděčství, kuplířství apod.).

Kriminogenní faktory v oblasti viktimologické

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „na základě výsledků viktimologických výzkumů bylo zjištěno, že například i lehkomyšlnost, neopatrnost či provokace ze strany oběti může přispět k trestnému činu.“¹² Je všeobecně známo, že ženy či dívky vyzývavě oblečené a takto se i chovající, jsou velmi často oběťmi trestné činnosti. Jiným příkladem mohou být stopařky. Též různí chlubití jedinci, kteří svou společenskou prestiž dokazují ukazováním nadtých peněženek, se velmi často stávají předmětem útoku pachatelů trestného činu.

Kriminogenní faktory v oblasti biologické a psychologické

Z pohledu biologie je člověk jedinečný. Může být postižen různými poruchami, díky nimž má ztížené podmínky pro začlenění do společnosti. Rovněž tak podmínky pro uspokojení svých potřeb nemá ideální a proto může dojít k tomu, že si potřebné podmínky začne vytvářet trestnou činností. Tyto poruchy mohou být z pohledu biologie buď vrozené nebo získané během života.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „biologicky a fyziologicky podmíněné zvláštnosti osobnosti pachatele jsou častými faktory násilné a mravnostní kriminality. Např. sexuální deviace nacházejí často vyústění v různých formách nepřirozeného ukájení sexuálního pudu, jsou často provázeny sadismem (i zoosadismem) a někdy končí vraždou.“¹³ V rámci faktorů psychologické a sociálněpsychologické povahy jde zejména o duševní poruchy, poruchy osobnosti, snížený intelekt, emoční a citová nedostatečnost apod..

¹² Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 53*

¹³ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 53*

Tyto zvláštnosti jsou patrné zejména v případech násilné kriminality. Ve spojení s návykovými látkami potom dochází k projevům těchto poruch ve větší míře, neboť tyto látky působí většinou jako katalyzátor negativních osobnostních vlastností.

II. 2. 1. Kriminogenní situace

Kriminogenní situaci považujeme za podmínku kriminality. Jedná se o zvláštnosti prostředí, které usnadňují nebo doprovázejí vznik trestného činu. Tyto situace buď existují bez přičinění pachatele či oběti, nebo je pachatel či oběť, a to záměrně či bezděčně, navozují. Každá kriminogenní situace má jiný charakter a to podle druhu trestných činů, podle času či místa. Vliv má i ochota lidí pro angažovanost ve věcech veřejných, migrace obyvatelstva, míra solidarity v dané společnosti.

V souvislosti s kriminogenní situací je možno pro zajímavost uvést, že od osmdesátých let našeho století se různí vědci zabývají tzv. teorií chaosu. Čírtková (1994) uvádí, že „výzkum chaosu se zaměřuje na jev, který se doposud nevyskytoval ve vědeckém slovníku jako výkladový, explikativní pojem. Tímto jevem je náhoda. Náhoda je chápána jako situace, kterou nemůžeme předvídat, nemůžeme ji ovlivnit a která je současně nezávislá na našem počínání. Výzkum chaosu shromažďuje poznatky o fungování náhod v různých oblastech (ve fyzice, meteorologii, medicíně a také v kriminologii a psychologii).

Všimá si případů, které jsou výrazně podmíněny shodou různých okolností a v tomto smyslu nepředstavují pravděpodobné, logické a tím i předvídatelné vyústění předcházejícího vývoje. Sbírá poznatky o skutečných případech, ve kterých je náhodou zjištěn pachatel, kdy díky náhodě je nevinný podezříván, shodou náhod není včas objeven pokus o útěk vězňů apod.. Poukazuje na skutečnost, že v lidském životě (ale nejen v něm) neprobíhá vše lineárně a podle platných zákonitostí, které učí psychologie. Zdá se, že vznikají situace, kdy se jedinec (anebo i jiný otevřený systém) ocitá v kritickém bodu, ve kterém klesá predikabilita jeho dalšího vývoje prakticky na minimum. Mohou se objevit vzorce chování, kterým nenasvědčovaly žádné příznaky v dosavadní životní cestě. Jinak řečeno, v určitých situacích se člověk nalézá na osudové křižovatce a náhodné faktory ovlivní, kterou cestu si dále zvolí, např. kriminální či sociálně akceptovanou.“¹⁴

¹⁴ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 166*

II. 3. Psychologické pojetí zdrojů kriminálního jednání

Čírtková (1996) uvádí jako „psychologické pojetí zdrojů kriminálního jednání

- kriminalita jako důsledek impulzivního životního stylu
- kriminalita jako instrumentální chování
- kriminalita jako důsledek přizpůsobení se skupině
- kriminalita jako důsledek neadekvátních strategií při zvládnání stresu”¹⁵

Kriminalita jako důsledek impulzivního životního stylu

Čírtková (1996) uvádí, že „impulzivní osobnost se zpravidla utváří souhrou dispozic a prostředí. Jestliže osobnostně predisponované dítě vyrůstá v prostředí, kde panuje nedostatek náklonnosti, pozornosti a nedůsledná výchova ze strany rodičů, neosvojí si v rozhodných vývojových etapách tradiční občanské hodnoty ani návyky sebekontroly.”¹⁶ Je tedy zřejmé, že v případě špatné výchovy v rodině ať už kvůli tomu, že je sociálně slabá či rodiče mají nízkou vzdělanost, může dojít k tomu, že z jedince se stane jedinec impulzivní.

K jeho vlastnostem je třeba přiřadit to, že je požitkářský, své potřeby upřednostňuje před potřebami okolí a jsou pro něj nejdůležitější. Nemá zábrany, jeví se jako odbržděný. Postupuje bezohledně, nemá výčitky, je agresivní. Odmítá společenské hodnoty a instituce (práce, škola, právní řád). Zejména v adolescenci se dostává do různých konfliktů, které však nejsou mladickou nerozvážeností, neboť se víceméně opakují a jsou nepřiměřené. Potom je samozřejmě za ně trestán a končí většinou před soudem. Za současného stavu takový pachatel ve vězení dostane spíše proškolení v oblasti trestné činnosti od svých spoluvězňů a v podstatě přijme páčání trestné činnosti za své řemeslo.

Kriminalita jako instrumentální chování

Kriminálního jednání se nedopouštějí pouze narušení jedinci, ale i jedinci, kteří si osvojí normy společnosti, měli řádnou výchovu, dokáží se ovládat a dokáží potlačit okamžité uspokojení svých potřeb.

¹⁵ Čírtková, L.: *Policejní psychologie, Support, Praha, 1996, s. 197*

¹⁶ Čírtková, L.: *Policejní psychologie, Support, Praha, 1996, s. 197*

Čírtková (1996) uvádí, že „kriminalita jako instrumentální chování znamená, že kriminální jednání je účelové (instrumentální) a slouží jako prostředek k dosažení privátního, žádoucího cíle. Zpravidla se uplatňuje v situaci, která je pro konkrétního jedince velmi důležitá.“¹⁷ Tato situace nastane ve chvíli, kdy jedinec nemůže dosáhnout svého cíle poctivě. V některých případech se poté snaží tento cíl dosáhnout za pomoci kriminálního jednání. Toto jednání souvisí i s tím, jak je vytoužený cíl atraktivní. Jedinec, který by jinak kriminální jednání nepřipustil, se ho třeba i kvůli malichernosti dopustí, jen aby ji získal.

Kriminalita jako důsledek přizpůsobení se skupině

S tímto přístupem ke kriminalitě se lze často setkat v partě mladistvých. Její výskyt však lze zaznamenat i v různých firmách, podnicích apod.. V těchto případech je zaměstnanec nucen ke kriminálnímu jednání psychickým nebo sociálním tlakem (např. hrozba ztráty zaměstnání).

Čírtková (1996) uvádí, že „jde o kriminální chování, které není z pohledu jednotlivce výsledkem spontánní, svobodné volby, nýbrž vyplývá ze sociálního tlaku členské skupiny a je podněcováno obavami či strachem jedince z nepříjemných důsledků v případě, že by odmítl vyhovět. U dětí a mladistvých mívá často podobu „skládání zkoušky odvahy“ anebo přijímacího rituálu při získávání plnohodnotného členství ve skupině.“¹⁸

Kriminalita jako důsledek neadekvátních strategií při zvládnání stresu

U některých trestných činů jde o to, že pachatel neumí vyřešit danou situaci nebo svůj osobní problém. To u něj vyvolává stres, frustraci a neví, jak se dál zachovat. Tato situace vyplývá z toho, že se řešením v předcházejícím vývoji nenaučil. Čírtková (1996) uvádí, že „nejčastěji se jedná o situace či problémy vztahové, tedy o oblast mezilidských vztahů a jednání z druhými (jedinec neumí přiměřeně vyjadřovat své city, prosazovat se ve vzájemném jednání, navazovat kontakty, vyjadřovat své sexuální tužby, přirozeně se seznamovat s druhým pohlavím atd.).“¹⁹

¹⁷ Čírtková, L.: *Policejní psychologie, Support, Praha, 1996, s. 198*

¹⁸ Čírtková, L.: *Policejní psychologie, Support, Praha, 1996, s. 199*

¹⁹ Čírtková, L.: *Policejní psychologie, Support, Praha, 1996, s. 200*

Tuto tezi lze využít hlavně u případů partnerských vražd, exhibicionismu apod.. Pachatelé těchto skutků se ve svém vývoji nesetkali s normálním sociálním prostředím, vyrůstali osaměle. Nemohou napodobovat obvyklé způsoby navazování komunikace, prosazování se. Tito jedinci někdy převezmou způsoby řešení konfliktů z různých akčních filmů. Proto problém, který by normálně řešil jedinec způsobem pro společnost přijatelným a obvyklým jednáním, často řeší násilím a tedy kriminálním jednáním.

II. 4. Osobnost pachatele

Ve forenzní oblasti nabývá pojem osobnost pachatele širokou škálu poloh a to hlavně v závislosti na procesním postavení jedince. Může se jednat o osobnost podezřelého, obviněného, obžalovaného, odsouzeného nebo propuštěného. Náhled na osobnost pachatele tedy záleží na fázi trestního řízení. V současné době se pro všechny uváděné varianty začíná užívat označení kriminální osobnost.

Čírtková (1994) uvádí, že „ v souvislosti s osobností pachatele se kriminologická psychologie zajímá o dvě otázky. Jak dospívá jedinec k připravenosti jednat kriminálním způsobem, tj. jaké duševní pochody a vlastnosti uvozují trestnou činnost, udržují ji v chodu a vtiskávají jí konkrétní tvář. Druhá otázka směřuje ke zjištění, zda se pachatelé vyznačují určitými psychickými zvláštnostmi, které je odlišují od nepachatelů, a jestliže tomu tak je, pak o jaké zvláštnosti (vlastnosti) se jedná.“²⁰ Těmito otázkami se zabývají dva přístupy a to procesuální (dynamický) a strukturální (typologický).

II. 4. 1. Procesuální přístup k osobnosti pachatele

Čírtková (1994) uvádí, že „ jádrem je tzv. psychologie kriminálního jednání. Zaměřuje se na popis a výklad duševního dění, které probíhá v osobnosti pachatele okolo spáchání trestného činu, tj. před, v průběhu a po vlastním kriminálním jednání. Produkuje poznatky o různých psychologických variantách kriminálního jednání (např. se rozlišuje řízené, připravované kriminální jednání a jednání převážně reaktivní, silně situačně podmíněné bez předcházející myšlenkové přípravy).“²¹

²⁰ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 150*

²¹ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 151*

Netík, Netíková a Hájek (1997) uvádějí, že „ v genezi kriminálního chování se – jak již bylo zmíněno – uplatňují vedle typických strukturálních charakteristik osobnosti též proměnné dynamické povahy. K nim patří především motivace jakožto bezprostřední soubor příčin konkrétního deliktu.“²²

Pro motivaci jsou charakteristické tři určité znaky. Čírtková (1994) uvádí, že „pro kriminální jednání jsou příznačné následující znaky:

- sklon k bezprostřednímu, bezodkladnému uspokojování potřeb (tj. nezdrženlivost)
- sklon k subjektivizaci a relativizaci morálních a právních norem (tj. egocentričnost)
- pozměněné, handicapované motivační pochody v různé podobě, např. přeskočení určitých fází rozhodování (tj. impulzivita), nefungující vnitřní zábrany (tj. charakterové defekty), neutralizace důsledků jednání (odmítnutí oběti, bagatelizace způsobené újmy) apod.“²³

Tento poslední znak se dá ještě upřesnit. Netík, Netíková a Hájek (1997) uvádějí, že jde o „přeskok těch fází rozhodovacího procesu, během nichž dochází k tvorbě rozhodnutí o chování, přičemž některé z motivů převládnu, zatímco jiné jsou potlačeny.“²⁴ K této problematice je možné podotknout, že u recidivistů se toto chování většinou stane zvykem a automaticky se opakuje.

II. 4. 2. Strukturální přístup k osobnosti pachatele

Tento přístup je zaměřen především na typologické koncepce, proto se také označuje jako přístup typologický. Slouží jako nástroj k poznávání osobnosti pachatelů a k určení postupu např. při výslechu. Čírtková (1994) uvádí, že „obecná typologie rozlišuje pět základních typů osobnosti pachatele, do kterých lze zařadit kriminální populaci. Jsou to:

1. socializovaný (normální) typ
2. neurotický typ
3. psychopatický typ
4. mentálně nedostačivý typ
5. psychotický typ“²⁵

²² Netík, K. – Netíková, D. – Hájek, S.: *Psychologie v právu*, C. H. Beck, Praha, 1997, s. 56

²³ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 151*

²⁴ Netík, K. – Netíková, D. – Hájek, S.: *Psychologie v právu*, C. H. Beck, Praha, 1997, s. 56

²⁵ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 156*

Socializovaný (normální) typ

Čírtková (1994) uvádí, že „jde o osobnost, na kterou se vztahují obecné poznatky o chování a prožívání. Konkrétně to např. znamená, že myšlenkové pochody a vůbec veškerá dynamika prožívání (city) jsou srozumitelné, fungují primární i sekundární potřeby tak, jak je známe z výkladu psychologie, svědomí je utvořené a reakce na spáchaný trestný čin odpovídají běžným představám (lítost, smutek, obavy o další životní cestu, otřesené sebevědomí, úzkostné očekávání reakce okolí apod.)“²⁶

K dalšímu popisu tohoto typu pachatele lze uvést, že jeho skutek má většinou epizodický charakter, motivaci k činu lze snadno pochopit. V praxi se dá rovněž dobře rozeznat a práce s ním není složitá. Komunikace se s ním dá dobře navázat, zejména apelací na morální hlediska, na citové vazby k blízkým lidem.

Neurotický typ

Tento typ pachatele se vyznačuje nějakou neurotickou poruchou, jako např. úzkostnost, slabost, hysterické reakce, deprese, vtíravé představy atd.. Tyto neurotické poruchy se nutně promítají i do kriminálního jednání.

Pokud jde o motivaci, Čírtková (1994) uvádí, že „kriminální jednání je důsledkem nevyřešených emocionálních konfliktů nejčastěji v rodině. Typický neurotický pachatel je totiž převážně mladistvého a mladého věku, pochází zpravidla ze středních sociálních vrstev či přesněji řečeno z vrstev, které jsou dobře materiálně zajištěny. Kriminální jednání je zpravidla protestem proti rodině, nesměruje ani tak proti společnosti jako spíše proti vlastní rodině (reakce na přehlížení otcem, rozmrzelost na matčinu dominanci, netrpělivost vyplývající z prodlužované závislosti na rodičích, frustrovaná potřeba sociálního uznání a citového zázemí, pocity viny apod.)“²⁷

Co se týče způsobu spáchání trestného činu, neurotický pachatel má typický rukopis. Na scéně deliktu je rozpoznatelné amatérské provedení, zřetelné stopy, chaotický útěk z místa činu apod..

²⁶ Čírtková L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 156*

²⁷ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 157*

Psychopatický typ

U tohoto typu pachatele sehrávají výraznou roli vlastnosti osobnosti, jako je temperament, charakter. Situace není až tak důležitá. K psychopatické osobnosti Čírtková (1994) uvádí, že „jde o psychiatrickou diagnózu, která se používá pro jedince projevující se svéráznými, nápadnými a zvláštními způsoby chování a prožívání.“²⁸ Laicky řečeno, tato osobnost není zcela normální a vybočuje z běžného standardu.

V současnosti se vlivem amerikanizace pro psychopatii v některých pramenech užívá termín relativně trvalá porucha (odchylka) osobnosti. Vzhledem k evropským tradicím se v této práci přidržíme termínu psychopatie. Obecně lze říci, že v kriminální populaci mají psychopaté poměrně velké zastoupení. Dle různých výzkumů se uvádí kolem 30 %.

Netík, Netíková a Hájek (1997) uvádějí, že tento typ „v průběhu vyšetřování bude pravděpodobně chápat situaci vyšetřování jako „výzvu k souboji“ s vyšetřovatelem. Základní charakteristikou tohoto typu je hluboká poruchovost osobnosti projevující se např. masivním lhaním, oploštělou emocionalitou (neschopností navazovat hlubší emocionální vztahy) a agresivitou. Laskavost a dobrá vůle ze strany představitelů práva bývá obvykle chápána jako projev slabosti.“²⁹ U tohoto typu pachatelů jsou časté pokusy o vydírání sebepoškozením. Dále je třeba uvést, že psychopatie je v podstatě trvalou odchylkou v osobnosti jedince. Psychopat si však může natrénovat do značné míry normální chování, avšak při stresu se obvykle jeho odchylka opět projeví.

Čírtková (1994) uvádí, že „v odborné literatuře se objevuje rovněž pojem sociopat.“³⁰ Tento typ je dáván do souvislosti s tzv. deviantní socializací, tzn. že tento jedinec si sice osvojil sociální normy skupiny, ke které patří, ale tyto jsou v rozporu s normami společnosti. Mezi psychopatem a sociopatem však v rámci vyšetřování a vůbec trestního řízení nejsou spatřovány velké rozdíly, neboť se řadí k nejproblémovějším pachatelům. Tento typ pachatele přichází v úvahu zejména v případě cizinců či členů různých gangů nebo organizovaných skupin zločinců.

²⁸ Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 159*

²⁹ Netík, K. – Netíková, D. – Hájek, S.: *Psychologie v právu, C. H. Beck, Praha, 1997, s. 8*

³⁰ Čírtková L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 160*

Mentálně nedostačivý typ

Čírtková (1994) uvádí, že „jde o typ pachatele, jehož osobnost se vyznačuje nízkou inteligencí. Jeho obecné rozumové schopnosti jsou nižší než je obvyklé.“³¹ Jedná se o primitivní osobnost. To se odráží i na obrazu jejich trestné činnosti. Většinou nebývá promyšlená, je přímočará a jednoduchá. Tento typ se dopouští nejčastěji násilné trestné činnosti, často útočí na inadequate objekty, jako jsou děti či zvířata. Tyto útoky mají sexuální povahu.

Při výslech a vyšetřování je třeba počítat s jeho sníženým intelektem, což je většinou rozpoznatelné. Má omezenou slovní zásobu, neumí se dobře vyjadřovat a jeho výpověď je spíše popisná.

Psychotický typ

Pro tento typ pachatelů je příznačné, že v době spáchání trestného činu trpí nějakým těžkým duševním onemocněním (psychózou). Dopouštějí se většinou násilné trestné činnosti. Čírtková (1994) uvádí, že „na první pohled je spáchaný čin nápadný svou bizarností, nesrozumitelností a nikoli výjimečně i svou brutalitou. To vše platí i o motivaci, která je nápadně nečitelná, zvrácená, nepochopitelná normálními měřítky.“³²

Tento typ pachatelů je třeba vždy nechat přezkoumat ze strany znalce – psychiatra či psychologa. Prokázání duševní choroby vylučuje trestní stíhání. Tento fakt je zakotven v trestním zákoně, v § 12, který uvádí, že „kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“³³

II. 5. Hospodářská kriminalita

II. 5. 1. Pojem a význam hospodářské kriminality

V současnosti činí vymezení pojmu hospodářská kriminalita velké problémy. To vyplývá

³¹ Čírtková L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 162*

³² Čírtková, L. – Červinka, F.: *Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994, s. 162*

³³ Novotný, F. a kol.: *Trestní kodexy, trestní zákon, trestní řád a související předpisy, Eurounion, Praha, 1998, s. 40*

z faktu, že v naší republice i ve státech s vyspělou tržní ekonomikou tento problém není chápán jednotně. Konrád a kol. (1996) uvádějí, že „hospodářská kriminalita je představována značně nehomogenní skupinou trestných činů. Zahrnuje soubor deliktů, jimž je společné, že zneužitím důvěry nezbytné pro fungování trhu a hospodářského života společnosti poškozují nebo ohrožují hospodářský pořádek a způsobují značné škody.“³⁴

Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „první zmínky o zkoumání trestné činnosti v oblasti ekonomiky lze nalézt v projevu Edwina C. Hilla na Mezinárodním kongresu o prevenci a boji proti zločinnosti, který se konal v roce 1872 v Londýně. E. C. Hill zde zaměřil pozornost na tzv. kriminální kapitalisty a jejich vzrůstající podíl na vzestupu kriminality.“³⁵

Dále je vhodné uvést, že od této doby prošla snaha o vymezení pojmu hospodářské kriminality dlouhým vývojem přes klasickou teorii Edwina H. Sutherlanda o „bílých límečcích“ až po vyjmenování útoků, považovaných za ekonomický zločin, tak je formulovala Rada Evropy v „Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R(81)12“. K těmto útokům řadí:

- kartelové trestné činy
- podvodné praktiky a zneužívání hospodářské situace nadnárodními společnostmi
- falešné firmy
- falšování záznamů o bilancích společností a trestné činy spojené s účetnictvím
- podvody vztahující se k hospodářské situaci a společnému kapitálu společností
- porušování pravidel bezpečnosti a ochrany zdraví pracovníků ze strany společností
- podvádění spotřebitelů
- nekalá soutěž
- podvodné získání či zneužití dotací vládních nebo nadvládních organizací
- počítačové zločiny
- podvody ke škodě věřitelů
- finanční trestné činy a vyhýbání se sociálním výdajům ze strany podniků
- celní trestné činy
- trestné činy vztahující se k regulaci peněz a oběživa
- burzovní a bankovní trestné činy
- trestné činy proti životnímu prostředí

³⁴ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 155

³⁵ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 107

Jak již bylo uvedeno, obecně platná definice hospodářské kriminality neexistuje. Pro potřeby naší práce bychom se tedy přiklonili k definici Zapletala a kol. (1996), který uvádí, že „hospodářskou kriminalitu budeme považovat za společensky nebezpečná jednání, naplňující skutkové podstaty trestných činů obsažených v trestním zákoně, jež poskytují ochranu soukromým, veřejným i státním zájmům v oblasti ekonomiky.“³⁶

Co se týče samotných trestných činů, tyto se vyznačují pohybem na hranici legálního jednání, jsou charakteristické anonymitou či osobní distancí mezi pachatelem a obětí (např. daňové nebo pojišťovací delikty). Pro tuto oblast kriminality je typická nízká kriminální citlivost.

Dále třeba uvést, že hospodářské trestné činy jsou většinou prováděny takovým způsobem, že je velmi obtížné je prokázat. To souvisí s nevyhovující či nedokonalou legislativou. Navíc je mnoho těchto deliktů chápáno jak ze strany pachatele, tak ze strany společnosti, jako uplatnění některých schopností pachatele.

Sociální škodlivost hospodářských deliktů je dána zejména finančními škodami, které mohou dosahovat skutečně ohromujících rozměrů (viz. známá aféra „lehké topné oleje“). Navíc v případě hospodářské kriminality jde o jednání vysoce latentní, což způsobuje hlavně inteligence, schopnosti a zkušenosti pachatelů.

II. 5. 2. Hospodářské trestné činy

Hospodářské trestné činy jsou obsaženy ve druhé hlavě zvláštní části trestního zákona. Konkrétně se jedná o:

a/ oddíl první – trestné činy proti hospodářské soustavě

Mezi tyto trestné činy náleží trestný čin neoprávněné podnikání (§ 118 TZ), neoprávněné provozování loterie a podobné sázkové hry (§ 118a TZ), poškozování spotřebitele (§ 121 TZ), porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou (§ 124 TZ), porušování předpisů o nakládání s kontrolovaným zbožím a technologiemi (§§ 124a, 124b, 124c, 124d, 124e, 124f TZ).

³⁶ Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 109

b/ oddíl druhý – trestné činy proti hospodářské kázi

Mezi tyto trestné činy náleží trestný čin zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění (§ 125 TZ), porušení povinnosti v řízení o konkursu a vyrovnání (§ 126 TZ), porušování závazných pravidel hospodářského styku (§ 127 TZ), zneužívání informací v obchodním styku (§ 128 TZ), pletichy při veřejné soutěži a veřejné dražbě (§§ 128a, 128b, 128c TZ), vystavení nepravdivého potvrzení (§ 129 TZ).

c/ oddíl třetí – trestné činy proti měně a trestné činy daňové

Mezi tyto trestné činy patří trestný čin padělání a pozměňování peněz (§ 140 TZ), udávání padělaných a pozměněných peněz (§ 141 TZ), výroba a držení padělatelského náčiní (§ 142 TZ), ohrožování oběhu tuzemských peněz (§ 144 TZ), padělání a pozměňování známek (§ 145 TZ), padělání a pozměňování nálepek k označení zboží nebo předmětů dokazujících splnění poplatkové povinnosti (§ 145a TZ), porušení zákazů v době nouzového stavu v devizovém hospodářství (§ 146 TZ), neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (§ 147 TZ), zkrácení daně, poplatků a podobné povinné platby (§ 148 TZ), porušení předpisů o nálepkách k označení zboží (§ 148a TZ), nesplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení (§ 148b TZ).

d/ oddíl čtvrtý – trestné činy proti předpisům o nekalé soutěži, ochranných známkách, chráněných vzorech a vynálezech a proti autorskému právu

Mezi tyto trestné činy náleží trestný čin nekalá soutěž (§ 149 TZ), porušování práv k ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení původu (§ 150 TZ), porušování průmyslových práv (§ 151 TZ), porušování autorského práva (§ 152 TZ).

K hospodářským trestným činům můžeme přiřadit i některé trestné činy z oblasti majetkové kriminality jako např. trestný čin krádež (§ 247 TZ), zpronevěra (§ 248 TZ), neoprávněné užívání cizí věci (§ 249 TZ), podvod (§ 250 TZ), pojistný podvod (§ 250a TZ), úvěrový podvod (§ 250b TZ), provozování nepoctivých her a sázek (§ 250c TZ) a samozřejmě i trestné činy podílnictví (§§ 251, 251a, 252 TZ), lichva (§ 253 TZ), zatajení věci (§ 254 TZ), porušování povinnosti při správě cizího majetku (§ 255 TZ), poškozování věřitele (§ 256 TZ), zvýhodňování věřitele (§ 256a TZ), pletichy při řízení konkurzním a vyrovnávacím (§ 256b TZ), poškozování cizí věci (§ 257 TZ), poškození a zneužití záznamu na nosiči informací (§ 257a TZ), zneužívání vlastnictví (§ 258 TZ).

II. 5. 3. Základní skupiny hospodářských deliktů

V praxi se hospodářské delikty dělí na dvě základní skupiny, v jejichž rámci se rozlišuje množství druhů a forem trestné činnosti. Konrád a kol. (1996) uvádějí, že se jedná o:

- „ 1. Delikty páchané vlastními zaměstnanci proti hospodářským zájmům svého zaměstnavatele.
2. Delikty páchané proti hospodářským zájmům jiných hospodářských subjektů, nebo proti zájmům státu nebo veřejných institucí.“³⁷

Delikty páchané vlastními zaměstnanci proti hospodářským zájmům svého zaměstnavatele

Do této skupiny deliktů řadíme:

- krádeže v podniku
- zpronevěry
- podvodná jednání vůči zaměstnavateli (např. vylákání či vyplácení neoprávněných mezd)
- delikty porušující hospodářskou věrnost, jako je zneužití plné moci či zmocnění, poskytování neoprávněných výhod konkurenci

K tomuto problému bychom pouze dodali, že zde je návaznost na kapitolu II. 5. 2., pokud je splněná některá z podmínek této kapitoly (rozuměj např. pracovní nebo smluvní vztah pachatele s poškozeným).

Delikty páchané proti hospodářským zájmům jiných hospodářských subjektů nebo proti zájmům státu nebo veřejných institucí

Konrád a kol. (1996) uvádí, že sem patří „především skupina tzv. hospodářských podvodů, jako je daňový podvod, při získání subvencí, úvěrový podvod, pojišťovací podvod, směnečný podvod, podvod při kapitálových operacích, zakládání fiktivních a podvodných firem apod..

Další skupinou jsou delikty proti hospodářské soutěži, jako je nekalá soutěž, podvodná inzerce, obchodní pomluva, odlákání zaměstnanců, porušování patentového práva apod..

³⁷ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 155, 156

Delikty proti předpisům o hospodářském pořádku jsou např. devizové delikty, celní delikty, delikty proti oběhu akcií, delikty namířené proti chodu peněžních institucí a pojišťoven, proti živnostenskému řádu, proti vedení obchodních knih a účetnictví.

Tzv. insolventní delikty spočívají v předstírání úpadku, v poškozování věřitelů, machinacích s hodnotami ohroženými exekucí apod.. Mezi klasické hospodářské delikty patří lichva.³⁸

II. 5. 4. Typické způsoby páčání hospodářské kriminality

Na začátku této kapitoly je třeba uvést, že způsoby páčání hospodářské kriminality se velmi mění. To je zapříčiněno zejména měnícími se ekonomickými podmínkami a stále novými formami hospodářské trestné činnosti. Hlavně ekonomická transformace a určitý chaos v legislativě a dále otevření hranic pro cestování a obchod dovolují, aby na naše území pronikaly stále nové a nové způsoby páčání trestné činnosti.

V této práci se budeme věnovat několika typickým způsobům páčání podle jednotlivých oblastí hospodářského života.

Trestná činnost spojená s dopravou zboží z ciziny

V důsledku otevření se naší ekonomiky a uvolnění cestování se po roce 1989 začaly ve větší míře vyskytovat tyto trestné činy spojené s dopravou zboží z ciziny. Dalším faktem je, že na uvedené trestné činnosti se ve stále větší míře podílejí i cizí státní příslušníci. Trestná činnost v této oblasti je ze strany pachatelů neustále zlepšována, resp. její postupy, a organizována. Z hlediska práva se jedná především o trestné činy uvedené ve třetím oddíle druhé hlavy zvláštní části trestního zákona.

Konrád a spol. (1996) uvádí, že „jako příklad lze uvést trestnou činnost při dovozu automobilů ze zahraničí. Vozidla jsou v cizině nakupována za tržní cenu, zde jsou zfalšovány kupní smlouvy, resp. faktury a přepsán rok výroby v technickém průkazu. Na základě pozměněných dokladů je vozidlo na celnici deklarováno a procleno za zlomkovou cenu skutečné hodnoty.

³⁸ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 156

V České republice se pak dalším zásahem do technického průkazu vozidlo „omladí“ a prodá se opět za tržní cenu³⁹. Je zřejmé, že taková činnost v rozsahu, jakém je prováděna v současnosti, způsobuje značné škody, které se pohybují v miliardách korun.

Trestná činnost zaměřená proti měně

Tato trestná činnost se dotýká zejména měny, která je důležitá pro funkci ekonomiky a státu. Jedná se ale nejen o peníze, ale i o různé známky či kolky. Trestní zákon na tuto trestnou činnost pamatuje ve třetím oddíle druhé hlavy zvláštní části trestního zákona.

Vzhledem k významu měny věnuje každý stát ochraně měny značnou pozornost a zároveň poskytuje ochranu i měnám cizích států. Jde o ochranu jak právní, tak i technickou. Páchání této trestné činnosti probíhá třemi způsoby a to:

- a/ zhotovením padělků
- b/ pozměněním nominální hodnoty peněz
- c/ udáváním padělaných a pozměněných peněz do oběhu

Při páchání této trestné činnosti pachatelé využívají jak změn ve společnosti, společenského, hospodářského a politického klimatu (máme na mysli např. měnovou odluku ČR a SR při zániku ČSFR v roce 1993, kdy došlo ke kolkování bankovek a k jejich padělání), tak i vlastnosti lidí, zejména nepozornosti a neznalosti cizích peněz. Jednou z možností je i zneužití různých náhrad peněz k „obelhání“ rozličných peněžních automatů, hracích automatů, automatů na nákup jídel, nápojů apod.. Na závěr uvádíme, že pravost peněz je z hlediska práva vždy nutno zkoumat na specializovaných pracovištích.

Trestná činnost ve finanční oblasti

Ve finanční oblasti jsou napadány zejména peněžní ústavy, které v současné době disponují značným finančním kapitálem. Tato trestná činnost je páchána jak zvnějšku, tak i zevnitř. Velice často se jedná o různé podvody za pomoci výpočetní techniky, např. převedení finančních částek z účtu na účet jiný apod. V poslední době začíná docházet i k podvodům s kreditními a cestovními šeky.

³⁹ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 157

Tento způsob trestné činnosti se týká i nepovoleného směnárnictví. Konrád a kol. (1996) uvádí, že „speciální formou hospodářské trestné činnosti je zneužívání karet CCS na bezhotovostní odběr pohonných hmot u čerpacích stanic (na odcizené, nalezené či svěřené karty CCS). Rovněž tak dochází k přečerpávání kont majiteli prostřednictvím platebních karet, tzv. „svémocný úvěr“, který peněžní ústavy do určité výše tolerují jako kontokorent, což je podvodníky zneužíváno.“⁴⁰

Daňová trestná činnost

Systém daní je v ČR upraven zákonem č. 212/92 Sb. o soustavě daní. Tímto zákonem je stanoveno, které daně lze vybírat a vyměřovat a které ne. V některých pramenech je nazývána kriminalitou bílých límečků. To je dáno tím, že pachatelé pocházejí ze středních a vyšších společenských vrstev. Dlužno podotknout, že daňová kriminalita není ničím novým v rámci trestné činnosti. Přetvořením daňové soustavy v r. 1993 a dále společenskými změnami v r. 1989 došlo vlivem nárůstu daňových poplatníků a plátců k nižší přehlednosti, na kterou pachatelé přirozeně spoléhají. Faktem je i to, že mnohé způsoby páchaní této trestné činnosti zatím nebyly odhaleny.

Konrád a kol. (1996) uvádí, že „podstata vlastní daňové trestné činnosti spočívá v jednání povinného subjektu, který nezákonným jednáním zkracuje existující daňovou povinnost, nebo úmyslně zatajuje vlastnictví nebo nabytí vlastnictví určitého majetku, který podléhá dani, nebo výkon určité činnosti, z které plynoucí příjmy jsou.“⁴¹

Závažnost daňové kriminality spočívá v její vysoké společenské nebezpečnosti a nutnosti důsledného boje proti ní v návaznosti na její charakteristické rysy. Mezi tyto rysy patří mj. to, že je velmi obtížně prokazatelná, je vysoce latentní, prorůstá do ní organizovaný zločin, dochází při ní k obrovským finančním ztrátám a též se na ní nabalují jiné druhy kriminality. Závěrem je možno podotknout, že tuto trestnou činnost usnadňuje i to, že na ní finanční úřady a orgány činné v trestním řízení nebyly dosti připraveny, jsou zde problémy s výkladem předpisů, zaostává legislativní činnost.

⁴⁰ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 158

⁴¹ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 167, 168

Trestná činnost ve spojitosti s oblastí privatizace a restitucí

Obecně lze říci, že v této oblasti se nejvíce vyskytovaly trestné činy podvodů, úplatkářství a falšování veřejných listin. Rovněž tak docházelo k množství podvodů v oblasti kupónové privatizace, kdy si někteří lidé nechávali vystavit více kupónových knížek na své jméno a tímto způsobem se bezdůvodně obohacovali.

Trestná činnost v oblasti dopravy

K této trestné činnosti lze uvést, že se jedná zejména o různé machinace s jízdenkami městské hromadné dopravy. Může jít buď o krádeže jízdenek, nebo o jejich padělání. I zde se škody odhadují na miliony korun.

Trestná činnost v oblasti autorských práv a ochrany informací

I v této oblasti došlo k velkému nárůstu trestné činnosti. Jde zejména o porušování tzv. nehmotných práv, jako je ochranná známka, vynález, chráněné užité vzory, licence, know-how, průmyslová práva. V současnosti je velmi časté tzv. pirátství v oblasti multimédií, tedy audio, video, literární díla, počítačové programy.

Konrád a kol. (1996) uvádí, že „v naší republice vlastní občané, firmy a organizace celkem dle odhadů mezinárodních organizací cca 450.000 počítačů. Rozborem nákupu hardware a software bylo odhadnuto, že 85 % programů, které tyto počítače obsluhují, nebo jsou na nich provozovány, bylo získáno nelegální cestou, to znamená bez řádného převodu užívacího práva ze strany autorů nebo distributorů.“⁴²

To dokazuje i fakt přemnožení inzerátů v dané oblasti např. v inzertních novinách Annonce. Tato oblast zahrnuje i trestnou činnost týkající se zneužívání dat a informací, kde například neexistuje právní předpis, který by upravoval pojem informace z hlediska její hodnoty, důležitosti a ceny. Veškerá tato trestná činnost způsobuje, že na nás cizí země pohlíží s nedůvěrou a podle našeho názoru je toho dokladem i neochota vkládat zahraniční investice do našeho hospodářství.

⁴² Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 160

Praní peněz jako aktuální forma trestné činnosti

Postih za tento trestný čin upravuje § 251a TZ, který vymezuje skutkovou podstatu tohoto deliktu tak, že „kdo jinému umožní zastříť původ nebo zjištění původu věci získané trestnou činností, bude potrestán odnětím svobody“.⁴³ Lze tedy říci, že jde o přeměnu nelegálně získaných peněz na legální majetek, který nadále působí tak, jako by byl získán dle zákona.

Zisk nelegálních, tzv. špinavých peněz, plyne zejména z trestné činnosti v oblasti drog, zbraní, organizovaného zločinu, ale i trestné činnosti majetkové. Zájmem státu proto musí být potírání takových kriminálních aktivit a získat nad nimi kontrolu, aby se staly obtížné a neatraktivní.

II. 5. 5 Typické kriminální situace

Kriminální situací rozumíme souhrn vnějšího prostředí a podmínek za nichž je spáchán trestný čin. Konrád a kol. (1996) uvádí, že „lze říci, že hospodářská trestná činnost je určitou reflexí stavu a vývoje ekonomické sféry v daném období. Proto za kriminální situaci v obecném slova smyslu je možno považovat stav a vývoj ekonomické sféry. Konkrétní typické situace pak mají v jednotlivých oblastech ekonomiky svá specifika. Typické komponenty kriminálních situací jsou zejména:

- stav a úroveň kultury hospodářských vztahů ve společnosti
- stav a úroveň legislativní úpravy vztahů v hospodářské sféře
- struktura, stav a úroveň fungování kontrolních mechanismů“.⁴⁴

K typické kriminální situaci v oblasti hospodářské kriminality lze uvést, že je ovlivněna i přetrvávající nestabilitou a nedostatečnou přehledností subjektů, ale i tím, že např. do podnikání se zapojují osoby, které již od začátku chtějí získat pouze co největší osobní prospěch na úkor občanů či státu.

⁴³ Novotný, F. a kol.: *Trestní kodexy, trestní zákon, trestní řád a související předpisy, Eurounion, Praha, 1998, s. 297*

⁴⁴ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 161*

II. 5. 6. Osobnost pachatele hospodářské trestné činnosti

Pro pachatele hospodářské trestné činnosti je příznačné, že do spáchání skutku vedl bezúhonný život a je v určitém postavení či funkci. Pachateli bývají jak vlastníci firem či větších organizací, tak i vedoucí pracovníci, středně odborní pracovníci, ale i běžní zaměstnanci. Většinou mají plnou důvěru okolí, jsou to řádní občané, často úspěšní podnikatelé a někdy mají i značný vliv. Typické je pro ně i to, že utvářejí organizované skupiny. Charakterizovat jejich rysy je téměř nemožné, obecně bychom mohli říci, že mívají celkem dobré právní znalosti.

Co se týče motivu činu, tedy o psychický vztah pachatele k trestnému činu a jeho následku je motivace těchto pachatelů poměrně jednoznačná. Konrád a kol. (1996) uvádí, že „základním motivem je snaha o získání neoprávněného prospěchu. Může však jít i např. o snahu zabránit bankrotu a likvidaci vlastního podniku, nebo o snahu o ochranu vlastní osoby, nebo své rodiny (typicky u vydírání podnikatelů formou tzv. výpalného).“⁴⁵

Pachatele hospodářské trestné činnosti bychom nejspíše hledali mezi socializovanými (normálními) typy pachatelů, neboť jak výše uvedeno, vyznačují se většinou rysy příznačnými pro tuto skupinu. Zároveň však uvádíme, že tímto tvrzením nevylučujeme možnost, že některé pachatele by bylo možno zařadit do jiné skupiny typů pachatelů trestné činnosti, snad s výjimkou mentálně nedostačivého typu.

II. 5. 7. Nejčastější formy hospodářské kriminality

Formy hospodářské kriminality mají velké množství podob. V závislosti na stupni společenské nebezpečnosti i s ohledem na jejich frekvenci v rámci hospodářské kriminality v ČR se v této práci zaměříme pouze na některé z nich. Půjde zejména o neoprávněné podnikání, poškozování spotřebitele, porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou, trestné činy na úseku ochrany měny, krádeže, podvody a počítačovou kriminalitu.

Neoprávněné podnikání

Tato trestná činnost je založena na tom, že podnikání je prováděno bez splnění

⁴⁵ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 171

zákonných podmínek. Zde se jedná hlavně o zákon č. 455/91 Sb. o živnostenském podnikání. Nejčastěji se s ní setkáváme v případech tzv. prodeje z prken, tedy stánkového prodeje různého zboží. Motivem je opět snaha o získání neoprávněného majetkového prospěchu. Skutkovou podstatu zakládá nejen fakt, že podnikání se vykonává bez příslušného oprávnění, ale i to, že podnikání jde nad rámec uděleného oprávnění. V rámci ČR dochází k nárůstu této trestné činnosti. Zapletal a kol. (1996) tento fakt ilustruje v grafu, který pro potřeby této naší práce přejímáme (viz. příloha č. 1).⁴⁶

Poškozování spotřebitele

Tímto ustanovením je ze strany státu chráněn spotřebitel před šizením na jakosti, množství nebo hmotnosti zboží. Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „jde o klasický delikt páchaný podnikateli v oblasti výroby, prodeje a poskytování služeb, při němž dochází ke zneužití a poškození společensky nezbytné důvěry v mezilidských a hospodářských vztazích. Zvláštní význam se v tomto směru přisuzuje výrobě a prodeji zdraví škodlivých potravin a léčivých prostředků.“⁴⁷

Uvedená trestná činnost má vliv na morální hodnoty společnosti i na hospodářskou strukturu. Je třeba k ní uvést, že trestní zákon postihuje jednání při kterém vznikne škoda nikoli nepatrná. Do výše této škody je postih za toto jednání v kompetenci jiných orgánů jako např. České obchodní inspekce. K vysvětlení pojmu škoda nikoli nepatrná, Novotný a kol. (1998) uvádí, že „škodou nikoli nepatrnou se rozumí škoda dosahující nejméně nejnižší měsíční mzdy stanovené nařízením vlády“.⁴⁸ (§ 89/11 TZ).

Tato trestná činnost v celorepublikovém měřítku rovněž stoupá, což je způsobeno mj. i zvýšenou kontrolou. Zapletal a kol. (1996) tento fakt ilustruje v grafu, který pro potřeby této práce přejímáme (viz. příloha č. 2).⁴⁹

⁴⁶ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 121*

⁴⁷ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 122*

⁴⁸ Novotný, F. a kol.: *Trestní kodexy, trestní zákon, trestní řád a související předpisy, Eurounion, Praha, 1998, s. 129*

⁴⁹ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 123*

Porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou

Ochrana národního hospodářství vyžaduje kontrolu nad dodržování podmínek stanovených celním zákonem a jinými předpisy týkajícími se vývozu, dovozu a průvozu zboží a úhrad celních poplatků. Tato kontrola je vyhrazena státu. Stát chrání jak rovnováhu trhu, tak i kulturní bohatství či strategické suroviny. Rovněž tak se kontroluje i mezinárodní obchod s potravinami či zvířectvem.

Tato trestná činnost způsobuje státu velké finanční škody, zejména krácením či neplacením celních poplatků. V současnosti je problém i v pašování drog, automobilů a jak již bylo uvedeno, kulturních památek. Všechny tyto formy trestné činnosti přinášejí nemalé zisky pachatelům a je tedy logické, že se na ně navazují především organizované skupiny pachatelů. I tato forma trestné činnosti v rámci republiky stoupá, což Zapletal a kol. (1996) dokládá v grafu, který pro potřeby naší práce přejímáme. (viz. příloha č. 3).⁵⁰

Ochrana měny

Padělaní a pozměňování peněz je velmi starou formou trestné činnosti. V podstatě k ní dochází již od dob zavedení prvních mincí. V současnosti jsou však metody pachatelů na takové úrovni, že odhalování a dokazování těchto případů je velmi těžké a komplikované. Největší nebezpečí této trestné činnosti je spatřováno v jejím páchání organizovanými skupinami a to i v mezinárodním měřítku. V poslední době se i u nás začínají objevovat případy falšování i jiných dokumentů, používaných v bezhotovostním platebním styku, neboť i tento druh plateb se u nás začíná rozšiřovat.

Krádeže

Nutnou podmínkou, aby se stala krádež hospodářským trestným činem je, aby ji spáchala osoba, která má k poškozenému pracovní vztah. Musí to být buď vlastní či externí zaměstnanec poškozeného. Tuto trestnou činnost páchají většinou dělníci či pracovníci obsluhy.

⁵⁰ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 125*

Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „ze statistických důvodů vyplývá, že k trestné činnosti krádeže dochází zejména při skladovací činnosti, fakturacích a v materiálně technickém zásobování. Nejběžnějším předmětem zájmu pachatelů krádeží jsou potraviny a alkohol, finanční prostředky, stavební a instalační materiál a pohonné hmoty.“⁵¹

Pro ilustraci Zapletal a kol. (1996) uvádějí graf, který pro potřeby naší práce přejímáme (viz. příloha č. 4).⁵²

Podvody

Je zřejmé, že i u podvodů jako hospodářské trestné činnosti, musí být pachatel opět ve smluvním vztahu s poškozeným (k právnické osobě). Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „policejní statistiky evidují v tomto směru mezi hospodářskými trestnými činy pouze podvody proti sociálnímu a nemocenskému pojištění. Jejich vývoj znázorňuje graf.“⁵³ Tento graf pro potřeby naší práce přejímáme (viz. příloha č. 5).⁵⁴

Počítačová kriminalita

Tato forma trestné činnosti se počítá k relativně novým na našem území. Souvisí s rozvojem této oblasti po společenských změnách v roce 1989. Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „z hlediska právní povahy je lze rozdělit do dvou skupin:

- 1) úmyslné delikty, při nichž je útok veden s cílem zničit či poškodit počítač, program, data a komunikační zařízení,
- 2) úmyslné delikty, při nichž výpočetní technika včetně jejího vybavení slouží pachateli jako prostředek k páčání další trestné činnosti.

Tato jednání mohou být naplněna různými formami útoku, na nichž závisí i trestní postih. V zásadě může jít o:

- 1) útok na samotný nosič informací, poškození nebo zničení programu a dat v něm uložených
- 2) neoprávněné užívání počítače

⁵¹ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 129*

⁵² Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 127*

⁵³ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 129*

⁵⁴ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 130*

- 3) neoprávněný přístup k datům, získávání utajovaných informací (počítačová špionáž) nebo jiných informací o osobách
- 4) změnu v programech a uložených datech, zneužívání počítačové techniky k páčání jiné trestné činnosti včetně podvodů páchaných v souvislosti s výpočetní technikou.”⁵⁵

K příčině těchto trestných činů lze uvést, že jde o snahu poškodit vlastníka počítače (např. ze msty), o snahu o neoprávněný prospěch a v poslední době velmi populární „hackerství“, které je vedeno snahou o dokázání své výjimečné schopnosti vytvořením perfektního programu (jedná se o výrobu tzv. počítačových virů).

II. 5. 8. Prevence hospodářské kriminality

Na základě současných poznatků o hospodářské kriminalitě je třeba se v rámci prevence zaměřit na oblasti právní, ekonomické a sociální.

Co se týče právní oblasti, problémem je zejména ne zcela vyhovující legislativní úprava. Tento problém nepostihuje pouze trestní právo hmotné a procesní, ale i jiné oblasti společenského života souvisejícího s ekonomikou. Mělo by tedy být pružně reagováno na měnící se vztahy ve společnosti, především zařazováním nových skutkových podstat trestných činů do trestního zákona (příkladem může být ustanovení § 147 TZ), ochranou svědků apod.. Poznatky by měly být získávány i ze zkušeností jiných zemí, kde tento proces funguje lépe, než u nás.

Co se týče oblasti ekonomické Zapletal a kol. (1996) uvádí, že „soukromí podnikatelé již v samých počátcích soukromého podnikání předpokládali, že bude docházet zejména k daňovým deliktům, k poškozování spotřebitelů v podobě nekvalitní výroby a služeb a k různým podvodům.”⁵⁶ Z těchto důvodů je třeba zabezpečit řádnou funkci finančních a živnostenských úřadů, obchodních soudů a zajistit dobrou spolupráci těchto institucí s orgány činnými v trestním řízení, která dle našeho názoru není nejlepší. Důležitá je rovněž kontrola působící na úseku hospodářské kriminality. Tato zatím působila spíše formálně než efektivně a to hlavně z důvodů nedostatečného materiálního a technického zabezpečení, odborné úrovně personálu i již zmiňovaných právních úprav. Tento fakt je důležitý i proto, že jak jsme již uvedli v kapitole II. 1. 3. 3. naší práce, je neúčinná kontrola jedním z kriminogenních faktorů.

⁵⁵ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 135*

⁵⁶ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 144*

V případě oblasti sociální je třeba poukázat zejména na celkové uvolnění morálky ve společnosti a snížení kriminální citlivosti občanů. Ze strany podnikatelů není dodržována podnikatelská etika, což jsou jakési dobrovolné zásady přijaté profesními skupinami na národní či místní úrovni. Konrád a kol. (1996) uvádí, že „nízká kriminální citlivost obyvatelstva v hospodářské sféře a netečnost k jednání, které bezprostředně nepoškozuje občana, jsou základní příčiny nízké úrovně spolupráce veřejnosti v oblasti potírání hospodářské trestné činnosti. Proto je nutno působit na urychlené zakotvení morálního kodexu trhu a podnikání ve vědomí obyvatelstva, spolupůsobit na jednoznačné morální odsouzení nezákonných praktik v hospodářské sféře.“⁵⁷

K tomu je třeba podotknout, že nápomocna by dle našeho názoru měla být i různá sdružení podnikatelů či komory, které by nepoctivce vyloučily ze svých řad a i tímto jim znemožnily páchat trestnou činnost. Na sílu preventivního účinku významně působí i rychlost vyšetřování a potrestání pachatelů, neboť tento účinek se více zesiluje, když od zjištění deliktu k potrestání pachatele uplyne co nejkratší doba. I vhodné zveřejnění některých případů ve sdělovacích prostředcích může mít značný preventivní účinek.

⁵⁷ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 166

III. Praktická část

III. 1. Úvod do problematiky

Hospodářská trestná činnost se v současnosti na území naší republiky řadí bezesporu k největším problémům. Stávající stav vyvolává jakousi averzi vůči republice a neochotu jiných zemí podílet se na transformačním procesu. Aby bylo možné se s tímto druhem kriminality efektivněji vypořádat, je třeba se problému věnovat nejen v praxi, tedy při vyšetřování, ale je třeba toto vyšetřování podpořit i poznatky týkajícími se popisu typických vlastností pachatelů této trestné činnosti.

Musil a kol. (1993) uvádí, že „zejména pro vytváření vyšetřovacích verzí jsou důležité takové údaje o pachatelích, jako je jejich věková struktura, pohlaví pachatelů, jejich zaměstnání, vzdělání, rodinný stav atd.“⁵⁸ Je tedy zřejmé, že poznatky o některých hlediscích či rysech pachatelů pomohou při vyšetřování a objasňování hospodářské trestné činnosti a podají návod, jak s těmito pachateli jednat, jak s nimi vést výsledky.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „o charakteristikách pachatelů hospodářské kriminality, která je tradičně vysoce latentní, se ví jen velice málo.“⁵⁹ I tento fakt svědčí o tom, že tato práce není bezúčelná a může pomoci poodhalit některé problémy, týkající se hospodářské trestné činnosti, byť v omezeném prostoru jednoho středočeského okresu a u omezeného vzorku pachatelů. Pro práci kriminalisty, zabývající ho se hospodářskou kriminalitou, bude snad i přínosem v profesionálním působení.

V praktické části naší práce se pokusíme provést rozbor hospodářské trestné činnosti ve středočeském okrese. V souvislosti s tímto zadáním provedeme rozbor zkoumaného vzorku pachatelů této trestné činnosti se zaměřením na hlediska, která jsou v rámci trestního řízení, zejména v přípravné fázi, sledována orgány činnými v trestním řízení.

III. 2. Cíl a hypotézy práce

Cílem práce je zmapování hospodářské trestné činnosti v jednom středočeském okrese. Výsledkem by mělo být vyhodnocení některých hledisek sledovaných orgány činnými v trestním

⁵⁸ Musil, J. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Univerzita Karlova, Praha, 1993, s. 8

⁵⁹ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část*, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 57

řízení a popis některých důvodů páčání tohoto druhu trestné činnosti. Prostřednictvím naší práce se budeme u zkoumaného vzorku snažit o potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz, které byly stanoveny takto:

- 1) domníváme se, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti bude mít střední odborné vzdělání
- 2) předpokládáme, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti nebude v tíživé finanční situaci
- 3) domníváme se, že pachateli hospodářské trestné činnosti budou většinou osoby ve věku 25 až 40 let

III. 3. Popis výzkumného vzorku

Pro účely naší práce byl vybrán výzkumný vzorek, který se skládá z 50 pachatelů hospodářské trestné činnosti v prvním pololetí roku 1999. Uvedený vzorek pachatelů pochází z jednoho středočeského okresu, který je typický svým průmyslovým charakterem a umístěním jednoho z hospodářských gigantů této republiky, kde je zaměstnána nezanedbatelná část obyvatel tohoto okresu. Věkové složení výzkumného vzorku bylo v rozmezí 19 až 56 let. Jednalo se jak o osoby pohlaví mužského, tak i ženského.

III. 4. Metodika výzkumu

S ohledem na cíl, účel, ale i například na práva zkoumaných osob jsme v našem výzkumu použili typologické metody, která je založena na vyhledání a charakteristice určitých typů, které v sobě shrnují určité chování či vlastnosti. Tuto metodu můžeme uplatnit v naší práci tak, že budeme sledovat osobní znaky a další ukazatele, na základě kterých budeme moci zjistit, do kterého typu pachatelů se pachatelé zkoumaného vzorku dají zařadit a pomoci této metody zároveň vyhodnotíme stanovené hypotézy.

K získání údajů nutných pro účely naší práce jsme zvolili techniku řízeného rozhovoru a analýzy dokumentů.

III. 4. 1. Řízený rozhovor

Na úvod této kapitoly uvedeme, že někteří autoři označují tuto metodu názvem standartizovaný rozhovor. Janoušek a kol. (1986) uvádí, že „standartizovaný rozhovor má závazné znění a pořadí otázek i způsob zaznamenávání odpovědí na ně. Neklade proto na tazatele příliš velké nároky, o postupu je rozhodnuto předem. Standartizovanost rozhovoru nevylučuje, aby vedle uzavřených otázek nebyly používány také otázky otevřené, podstatné však je, že tazatel nemůže nově formulovat nebo přeformulovávat otázky nebo měnit jejich pořadí podle situací, které v rozhovoru vznikají.“⁶⁰

Je zřejmé, že i s ohledem na dodržení lidských práv zkoumaných osob a na fakt, že se v našem výzkumu budeme obracet na užší, nepříliš četnou skupinu, se řízený rozhovor jeví jako nejvhodnější forma zjišťování potřebných dat. Švingalová (1993) uvádí, že „nejčastěji se touto metodou zjišťují názory, postoje, zájmy, ale i přání, obavy, konflikty, problémy osobnosti“.⁶¹

O řízeném rozhovoru byl pořizován písemný záznam, který byl pořizován současně při vedení rozhovoru. Rozhovor byl zaměřen na následující hlediska:

- a) věk pachatelů
- b) pohlaví pachatelů
- c) dosažené vzdělání
- d) rodinný původ
- e) osobní stav
- f) počet dětí
- g) kriminální minulost
- h) majetkové poměry
- i) finanční poměry
- j) příjmy
- k) důvody páchání hospodářské trestné činnosti
- l) způsob využití prospěchu z hospodářské trestné činnosti

Uvedená sledovaná hlediska byla vybrána tak, jak jsou sledována orgány činnými v trestním řízení a máme za to, že by měla být dostatečná k vyhodnocení stanovených hypotéz a dosažení cíle výzkumu (viz. příloha č. 6).

⁶⁰ Janoušek, J. a kol.: *Metody sociální práce*, SPN, Praha, 1986, s. 109

⁶¹ Švingalová, D.: *Základy psychologie (Psychologická propedeutika)*, I. díl: *Základy obecné psychologie*, VŠST, Liberec, 1993, s. 61

III. 4. 2. Analýza dokumentů

Pro upřesnění údajů v některých hlediscích sledovaných v naší práci jsme použili techniku analýzy dokumentů. Janoušek a kol. (1986) uvádí, že „dokumentem rozumíme produkt vytvořený záměrně za účelem uchování a předání informací.“⁶² K analýze jsme použili materiály, které jsou k dispozici na policii, zejména vyšetřovací spisy. Touto analýzou jsme se snažili upřesnit údaje týkající se důvodů páchaní hospodářské trestné činnosti a způsobu využití prospěchu z této trestné činnosti.

III. 5. Popis výsledků výzkumu

V následující části naší práce se pokusíme přehledně zpracovat získaná data, aby byla použitelná k vyhodnocení stanovených hypotéz a dosažení cíle práce.

III. 5. 1. Věk pachatelů

Tímto hlediskem sledujeme zejména to, zda se většina pachatelů ze zkoumaného vzorku rekrutuje z okruhu osob ve vyloženě produktivním věku, čili osob, které by dle našeho názoru neměly být nuceny k páchaní trestné činnosti hospodářského charakteru svým slabším výkonem, nebo těch, které jsou po psychologické stránce dostatečně vyvinuté a hospodářská trestná činnost není produktem dozrávání či mladické nerozvážnosti.

Nezkusil a kol. (1978) uvádí, že „věkové stupně, jež můžeme sledovat ve vývoji člověka, určují do značné míry jeho myšlení a chování. Vývojové stupně od dětského věku, období dospívání, přes věk dospělosti až opět k období stáří přinášejí s sebou biologické a psychologické změny ve struktuře osobnosti. Schopnost adaptace ve společnosti a zvládnutí sociálních situací (někdy velice náročných) jsou ovlivňovány vývojovým procesem, což má svůj odraz v konkrétních formách aktivního projevu individua v oblasti normálního či antisociálního chování.“⁶³

Kaiser (1994) uvádí, že „v hospodářské kriminalitě se setkáváme s nejvyšší kvótou deliktů teprve u čtyřicetiletých.“⁶⁴ Z toho lze usuzovat, že tyto osoby mají již příležitost se hospodářské trestné činnosti dopustit, např. díky zaměstnání. Máme za to, že z tohoto důvodu

⁶² Janoušek, J. a kol.: *Metody sociální práce*, SPN, Praha, 1986, s. 118

⁶³ Nezkusil, J. a kol.: *Československá kriminologie, Panorama, Praha, 1978, s. 133*

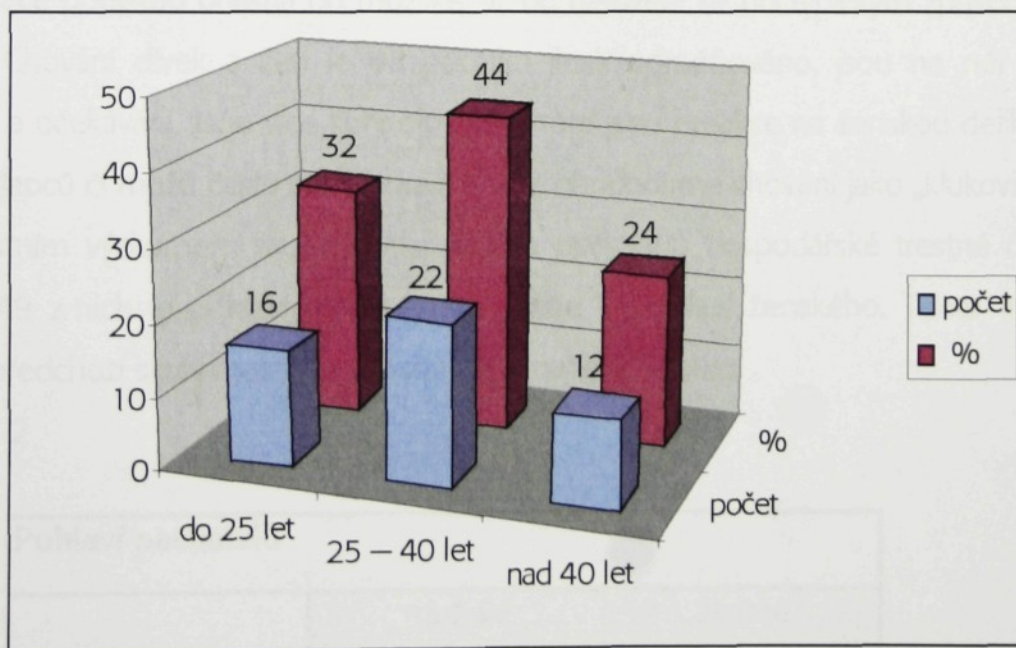
⁶⁴ Kaiser, G.: *Kriminologie, C.H.Beck, Praha, 1994, s. 196*

se hospodářské trestné činnosti dopouští velmi málo osob mladistvých či v důchodovém věku.

Vlastním výzkumem jsme zjistili, že ze zkoumaného vzorku 50 pachatelů hospodářské trestné činnosti jich 16 bylo ve věku do 25 let, dále 22 jich bylo ve věku od 25 do 40 let a 12 jich bylo ve věku nad 40 let. Je tedy zřejmé, že většina pachatelů ze zkoumaného vzorku je skutečně ve věku, kdy se již dá předpokládat zralá osobnost a stálé zaměstnání, takže zřejmě netrpí nedostatkem prostředků k obživě a není tímto důvodem tlačena k páčání trestné činnosti.

Tabulka č. 1

Věk pachatelů			
	do 25 let	25 – 40 let	nad 40 let
počet	16	22	12
%	32	44	24

Tabulka č. 1 ukazuje, že ze zkoumaného vzorku pachatelů hospodářské trestné činnosti je 32 % osob ve věku do 25 let, ve věku 25 až 40 let je 44 % osob a ve věku nad 40 let je 24 % osob.

III. 5. 2. Pohlaví pachatelů

Uvedeným hlediskem budeme zkoumat pohlavní skladbu daného vzorku, tedy, zda a kolik se podílí na trestné činnosti osob mužského pohlaví a kolik ženského pohlaví. Lze předpokládat, že většinou se bude jednat o muže.

Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „pohlaví nejspíše určitým způsobem predisponuje k většímu zaujetí pro kriminální chování. Muži totiž páchají mnohonásobně více trestných činů, než ženy. Tuto skutečnost nelze vysvětlit žádnou existující teorií delikvence, resp. kriminality.“⁶⁵ Rozdíly v kriminalitě mužů a žen jsou tak velké, že jak laici, tak odborníci spojují se slovem „zločinec“ pouze jedince mužského pohlaví. Ženy se navíc dopouští spíše méně závažné, bagatelní trestné činnosti. Na rozdíl mezi mužskou a ženskou kriminalitou budou podle našeho názoru mít vliv i demografické ukazatele, jako např. typ dané lokality, výrobní oblast (průmysl či zemědělství) apod..

V případě hospodářské kriminality Konrád a kol. (1996) uvádí, že „ženy se podílejí na této trestné činnosti v průměru 10 %.“⁶⁶ Máme za to, že nízký podíl žen na hospodářské kriminalitě a kriminalitě vůbec je dán tím, že v naší kultuře je pevně zakotvena role ženy. Proto je její socializace poněkud odlišná od mužské, již od narození se učí typickým způsobům chování, motivům. Chování dívek a žen je od počátku jinak odměňováno, jsou na něj kladeny jiné požadavky a očekávání. Jsou více kontrolovány. Proto jsou i reakce na ženskou delikvenci jiné (v případě chlapců či mužů často mávneme rukou a ohodnotíme chování jako „klukovinu“).

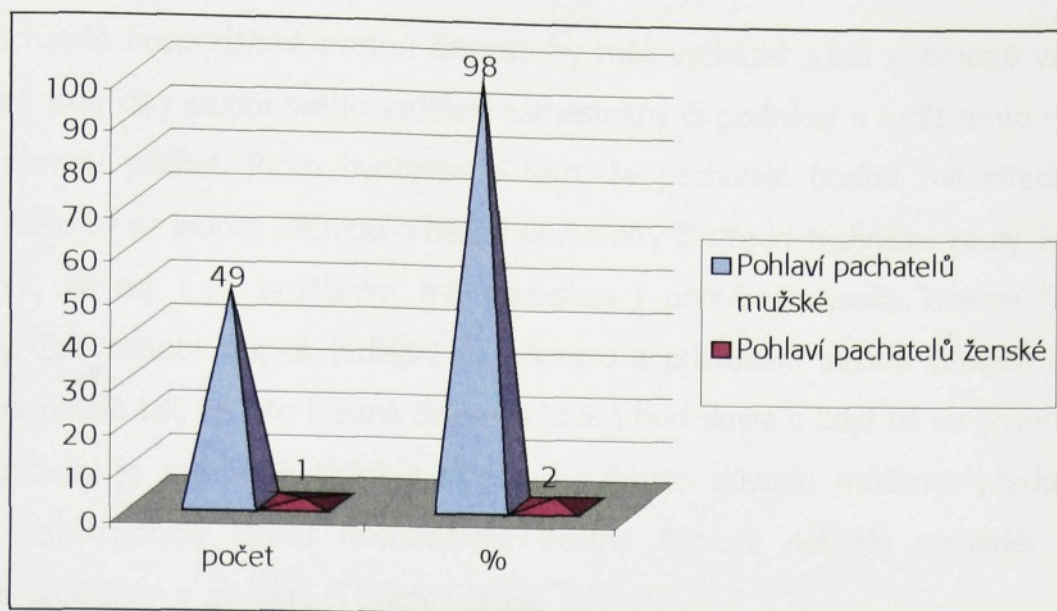
Vlastním výzkumem zkoumaného vzorku pachatelů hospodářské trestné činnosti jsme zjistili, že 49 z nich je pohlaví mužského a pouze 1 pohlaví ženského. Tento výsledek nám potvrzuje předchozí skutečnosti i v případě zkoumaného vzorku.

Tabulka č. 2

Pohlaví pachatelů		
	mužské	ženské
počet	49	1
%	98	2

⁶⁵ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 69*

⁶⁶ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů, PA ČR, Praha, 1996, s. 161*

Tabulka č. 2 ukazuje, že z celkového počtu 50 pachatelů zkoumaného vzoru je 98 % pohlaví mužského a 2 % pohlaví ženského.

III. 5. 3. Dosažené vzdělání

Toto hledisko nám umožňuje zjistit stupeň vzdělání pachatelů zkoumaného vzorku. Hartl (1993) uvádí, že „vzdělání je formálně označení stupně dosaženého vzdělání, příp. povolání, profese.“⁶⁷ Předpokládáme, že stupeň dosaženého vzdělání ovlivňuje dovednosti, vědomosti a postoje, které si měl člověk osvojit v průběhu dosavadního života, tzn. že čím vyšší má člověk vzdělání, tím si tyto dovednosti, vědomosti a postoje více osvojil a dokáže je správně používat. Je zřejmé, že stupeň vzdělání má souvislost se sociálním statusem pachatele. Větší zatížení delikvencí budou vykazovat osoby s nízkým sociálním statusem (např. nevyučený, pomocný dělník), osoby se sníženým intelektem či takové, které ve škole zaostávaly. V případě nízké inteligence se projeví špatný vztah ke škole a špatný výkon, což se v důsledcích může projevit v orientaci jedince na antisociální a delikventní chování.

Škola je jedním z významných činitelů socializace. Nelze však tvrdit, že školní výchova delikventů a nedelikventů se liší, máme na mysli spíše nevyužité možnosti ke zvýšení výchovného působení školy (např. individuální přístup k žákům, větší kontakty rodičů s učiteli). Zapletal a kol. (1998) uvádí, že „nelze též přehlížet, že ve školství byla řadu let zanedbávána nebo deformována mravní, občanská a právní výchova.“⁶⁸

⁶⁷ Hartl, P.: *Psychologický slovník*, Budka, Praha, 1993, s. 236

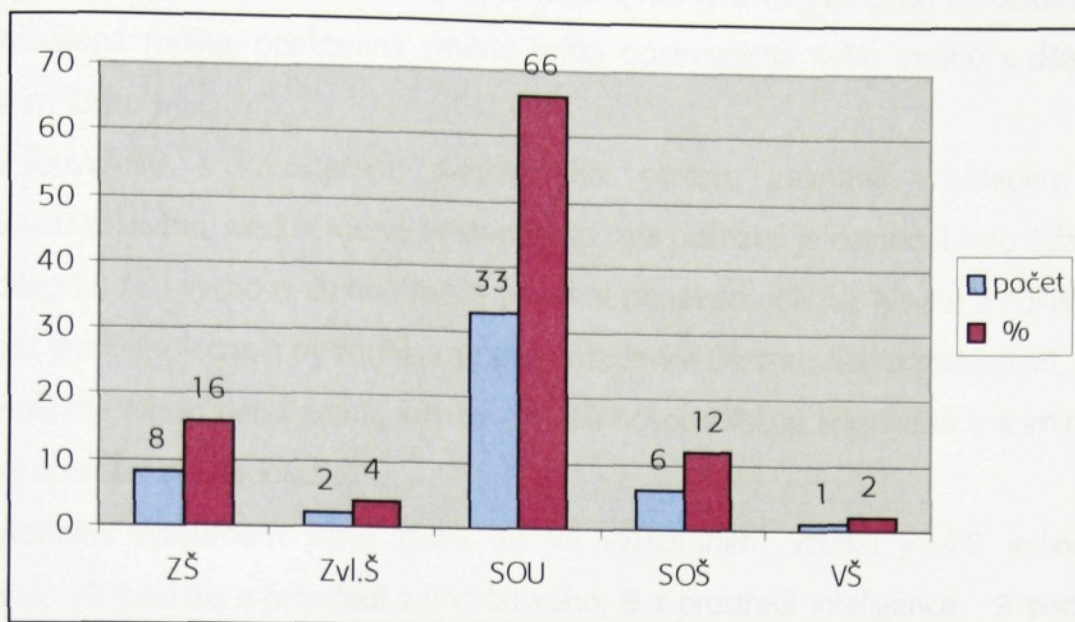
⁶⁸ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie, Díl I. Obecná část*, Policejní akademie ČR, Praha, 1998, s. 49

Pachatelé hospodářské trestné činnosti by měli vycházet z řad víceméně vzdělanějších osob, které jsou díky stupni svého vzdělání zaměstnány či podnikají a tudíž tento druh trestné činnosti mohou páchat. Proto hypotéza o tom, že pachatelé budou mít střední odborné vzdělání. Mělo by se jednat většinou o běžné pracovníky či střední technické kádry. Je však třeba podotknout, že mj. i se vzděláním má souvislost i poměrně vysoká latence hospodářské kriminality. Zde působí stupeň vzdělání na přípravu a provedení trestné činnosti a na právní znalosti pachatelů tak, že tato trestná činnost zůstává buď skrytá a když už se povede ji odhalit, její prokazování je nesmírně těžké a složité. I z tohoto důvodu můžeme předpokládat, že nějakou kvalifikovanou formu hospodářské trestné činnosti nebude provádět jedinec se základním vzděláním v základní či zvláštní škole.

Vlastní výzkum nám ukázal, že ve výzkumném vzorku 50 pachatelů hospodářské trestné činnosti je 8 jedinců, kteří uvádějí dosažené vzdělání v rozsahu základní školy, 2 jedinci uvádějí, že dosáhli vzdělání v rozsahu zvláštní školy, 6 jich uvádí dosažené vzdělání v rozsahu střední školy s maturitou, 1 dosáhl vzdělání vysokoškolského. Plných 33 respondentů uvedlo, že dosáhlo vzdělání v rozsahu středního odborného učiliště.

Tabulka č. 3

Dosažené vzdělání					
	ZŠ	Zvl.Š	SOU	SOŠ	VŠ
počet	8	2	33	6	1
%	16	4	66	12	2

Tabulka č. 3 ukazuje, že z celkového počtu 50 pachatelů zkoumaného vzorku 16 % dosáhlo vzdělání v rozsahu základní školy, 4 % absolvovala pouze zvláštní škola, 66 % respondentů dosáhlo středního odborného vzdělání, 12 % středního odborného vzdělání s maturitou a 2 % vysokoškolského vzdělání.

III. 5. 4. Rodinný původ

Tímto hlediskem se snažíme podchytit prostředí, v jakém byli pachatelé zkoumaného vzorku vychováváni. Hartl (1993) uvádí, že „výchova je záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování v souladu s cíli dané skupiny, kultury apod.“⁶⁹

Jedním z významných, možná nejvýznamnějších činitelů při tvorbě a rozvíjení těchto schopností, postojů, způsobů chování je bezesporu rodina. Zde nalézají jedinec již od útlého věku své vzory, učí se mezilidským vztahům, osvojuje si rysy chování a řešení konfliktů atd.. Proces socializace jedince je ovlivněn i tím, zda jedinec byl vychováván v rodině, která plní své funkce, zda je úplná, zda byl vychováván v jiné rodině nebo v ústavu. V některých uvedených případech je výchova jedince ochuzována o některé její součásti (chybějí vzory chování, strádání v citové oblasti apod.), což se může v pozdějším věku projevit delikventním chováním.

⁶⁹ Hartl, P.: *Psychologický slovník*, Budka, Praha, 1993, s. 235

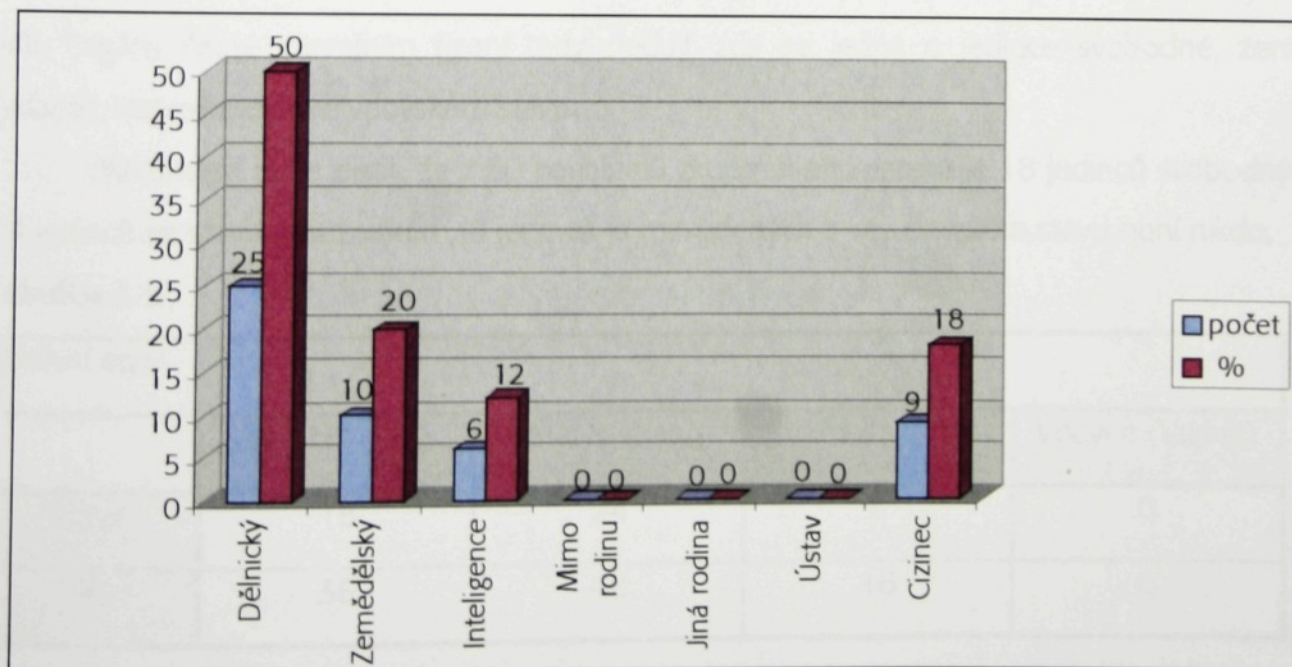
K sociálním znakům narušitelů práva Kaiser (1994) uvádí, že „jsou to často tyto sociální znaky: narušená rodina, opakovaná změna místa opatrovnictví nebo vztahů v dětském nebo mladistvém věku.“⁷⁰

V souvislosti s charakterem sledovaného okresu, zejména s ohledem na jeho průmyslovou základnu, sledujeme ve výzkumu i to, zda pachatel je cizinec. Tento údaj zjišťujeme z toho důvodu, že i výchova cizinců může probíhat poněkud odlišně, hlavně v oblasti kulturních cílů, neboť jejich společnost by mohla mít jiné požadavky. Dlužno však poznamenat, že ve světě snad neexistuje národ nebo země, kde by povýšili hospodářskou kriminalitu a kriminalitu vůbec na nějaký společensky žádoucí cíl.

Vlastním výzkumem jsme zjistili, že ve výzkumném vzorku je 25 jedinců původu dělnického, 10 pochází z prostředí zemědělského, 6 z prostředí inteligence. 9 pachatelů bylo cizinci. V ústavu, mimo rodinu nebo v rodině jiné nebyl vychováván nikdo z respondentů.

Tabulka č. 4

Rodinný původ							
	Dělnický	Zemědělský	Inteligence	Mimo rodinu	Jiná rodina	Ústav	Cizinec
počet	25	10	6	0	0	0	9
%	50	20	12	0	0	0	18

⁷⁰ Kaiser, G.: Kriminologie, C.H.Beck, Praha, 1994, s. 191

Tabulka č. 4 ukazuje, že z celkového počtu 50 pachatelů zkoumaného vzorku je z 50 % dělnického původu, z 20 % zemědělského původu. 12 % pochází z prostředí inteligence a 18 % jsou cizinci. Mimo rodinu, v jiné rodině a v ústavu nebyl vychováván nikdo.

III. 5. 5. Osobní stav

Tímto hlediskem zjišťujeme osobní stav pachatelů, kdy toto hledisko může v širším kontextu nasvědčovat důvodům páchaní trestné činnosti hospodářského charakteru. Předpokládáme, že většina těchto pachatelů nebude k páchaní této činnosti nucena svou špatnou sociální či finanční situací. Ostatně, k základním znakům hospodářské trestné činnosti patří to, že pachatel by měl být přímo zaměstnán nebo ve smluvním vztahu s poškozeným.

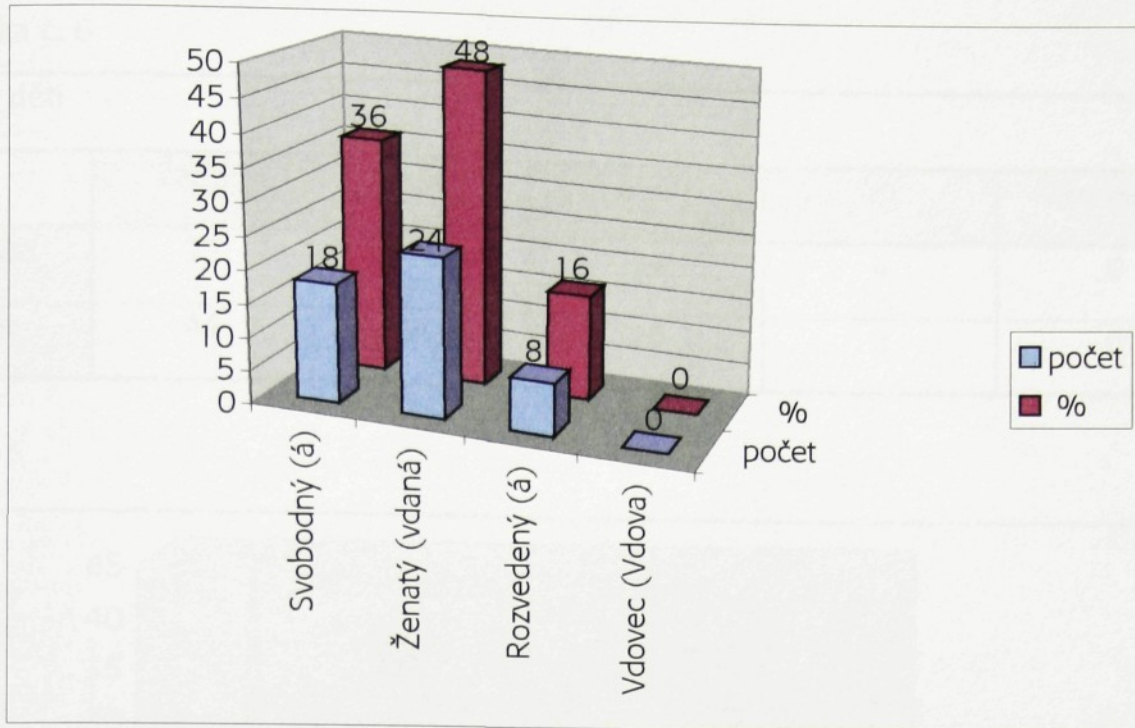
Neočekáváme ani nějaký vysoký podíl jedinců s rozvráceným rodinným životem, ačkoliv se narušená rodina jeví jako sociální znak narušitelů práva. Konrád a kol. (1996) uvádí, že „typickým pro pachatele hospodářské trestné činnosti je dosavadní bezúhonný život a určité postavení – funkce.“⁷¹ Je tedy zřejmé, že pachatelé hospodářské trestné činnosti budou spíše občané řádní, úspěšní v zaměstnání. S největší pravděpodobností se těší důvěře okolí a jejich trestná činnost jej dokáže překvapit. Od toho vyvozujeme, že budou vést i řádný rodinný život a nebudou se chovat tak, aby byli sociálně nápadní. V případě rozvedených jedinců by mohla být důvodem páchaní trestné činnosti snaha o získání prostředků vynaložených např. na výživné dětí. Orgány činné v trestním řízení tedy sledují, zda se jedná o jedince svobodné, ženaté (vdané), rozvedené či ve vdovském stavu.

Výzkumem jsme zjistili, že z 50 pachatelů zkoumaného vzorku je 18 jedinců svobodných, 24 jedinců ve stavu manželském, 8 jedinců je rozvedených a ve vdovském stavu není nikdo.

Tabulka č. 5

Osobní stav				
	Svobodný (á)	Ženatý (vdaná)	Rozvedený (á)	Vdovec (Vdova)
počet	18	24	8	0
%	36	48	16	0

⁷¹ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, PA ČR, Praha, 1996, s. 161

Tabulka č. 5 uvádí, že z 50 pachatelů hospodářské trestné činnosti ve zkoumaném vzorku je 36 % svobodných jedinců, 48 % ve stavu manželském a 16 % jedinců rozvedených. Ve vdovském stavu není nikdo z respondentů.

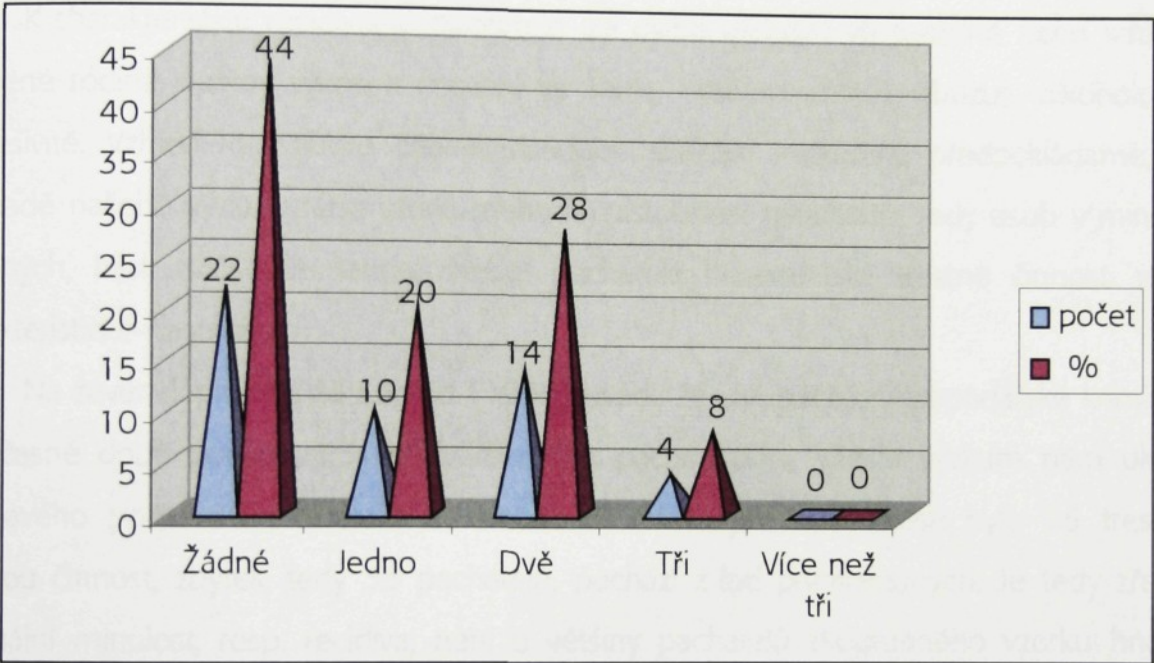
III. 5. 6. Počet dětí

Tímto hlediskem, které se opět kryje s hlediskem sledovaným orgány činnými v trestním řízení, zjišťujeme počet dětí, které mají pachatele zkoumaného vzorku. Tento fakt nás může opět v širším kontextu informovat o důvodech páčání hospodářské trestné činnosti. Mínilme tím ekonomický tlak v tom smyslu, že k páčání této trestné činnosti jsou tito jedinci nuceni nedostatkem finančních prostředků k zabezpečení svých dětí. Máme za to, že pokud pachatelé zkoumaného vzorku i s ohledem na stav zaměstnanosti a ekonomické síly obyvatelstva sledovaného okresu žijí řádným životem a starají se řádně o své děti, neměli by být při páčání hospodářské trestné činnosti ovlivňováni ekonomickou situací své rodiny.

Výsledek našeho výzkumu je takový, že z 50 pachatelů zkoumaného vzorku jich 22 uvedlo, že jsou bezdětní, 10 jich má jedno dítě, 14 jich má dvě děti, 4 mají děti tři. Nikdo z respondentů nemá více než 3 děti. Tato zjištění nám potvrzují úvahy o tom, že hospodářská trestná činnost páchaná pachateli výzkumného vzorku, není vyvolána ekonomickými tlaky na zabezpečení dětí, potažmo rodiny.

Tabulka č. 6

Počet dětí					
	Žádné	Jedno	Dvě	Tři	Více než tři
počet	22	10	14	4	0
%	44	20	28	8	0

Tabulka č. 6 ukazuje, že 44 % respondentů nemá žádné dítě, 20 % má jedno dítě, 28 % respondentů má dvě děti, 8 % má děti tři. Žádný z respondentů nemá více než tři děti.

III. 5. 7. Kriminální minulost

Uvedené hledisko nám ukáže, kolik pachatelů z výzkumného vzorku již bylo v minulosti za trestnou činnost trestáno a kolik nikoliv. V souvislosti s kriminální minulostí musíme uvést termín recidiva, kterou tímto hlediskem de facto sledujeme.

Kuchta (1993) uvádí, že „recidiva (zpětnost) představuje v rámci kriminality zvláštní kategorii trestné činnosti, která je svou podstatou, následky a svými asociálními nositeli pro společnost obzvlášť nebezpečná.”⁷² Nebezpečnost recidivního chování v našem případě

⁷² Kuchta, J. a kol.: Kriminologie, II. část, Masarykova univerzita, Brno, 1993, s. 5

znamená, že tito pachatelé páchají daleko nebezpečnější a kvalifikovanější trestnou činnost, znají formy práce orgánů činných v trestním řízení a z toho pramenící ztížení odhalování jejich nezákonného jednání. Samozřejmě, že se na trestnou činnost připravují, mohou negativně ovlivňovat svědky nebo spolupachatele.

Kaiser (1994) uvádí, že „pojem recidivní kriminality chápe jako trestněpolitický aplikační případ několikanásobné kriminality. Ten se vyznačuje tím, že pachatel byl již nejméně jednou pro nějaký delikt postižen trestněprávními sankcemi a poté se během určitého rizikového časového období dopustil znovu trestné činnosti.“⁷³

K charakteristice recidivního pachatele lze uvést výchovu ve funkčně nebo strukturálně narušené rodině, špatný výkon a chování ve škole, nezájem rodičů, abúzus alkoholu, sklony k agresivitě. Vzhledem k těmto charakteristickým znakům recidivistů předpokládáme, že ani v případě našeho výzkumného vzorku nebude zastoupení recidivistů, tedy osob v minulosti již trestaných, nijak zvlášť dramatické, neboť pachatelé hospodářské trestné činnosti mají jiné charakteristické vlastnosti.

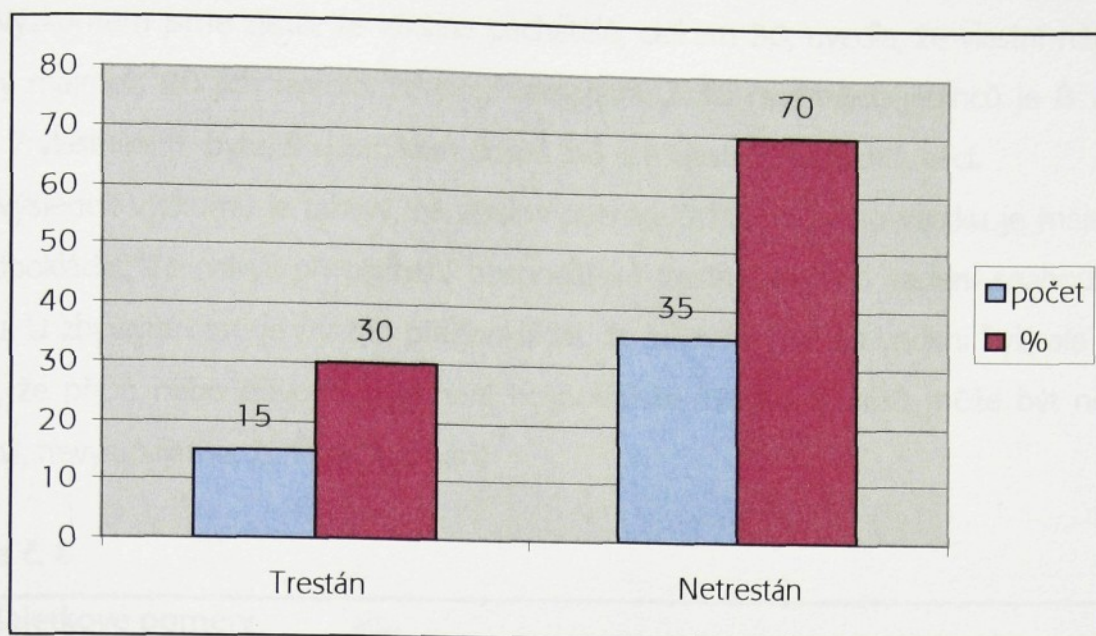
Na závěr doplníme, že Konrád (1996) uvádí, že „na páchání hospodářské kriminality se v současné době podílelo 23 % recidivujících pachatelů.“⁷⁴ Vlastní výzkum nám ukázal, že z celkového počtu 50 pachatelů zkoumaného vzorku jich v minulosti bylo 15 trestáno za trestnou činnost, zbytek, tedy 35 pachatelů, pochází z řad prvotrestaných. Je tedy zřejmé, že kriminální minulost, resp. recidiva, není u většiny pachatelů zkoumaného vzorku hnací silou k páchání hospodářské kriminality.

Tabulka č. 7

Kriminální minulost		
	Trestán	Netrestán
počet	15	35
%	30	70

⁷³ Kaiser, G.: *Kriminologie*, C.H.Beck, Praha, 1994, s. 217

⁷⁴ Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996, s. 161

Z tabulky č. 7 vyplývá, že ve zkoumaném vzorku 50 pachatelů je 30 % již v minulosti trestaných, tedy recidivujících, naproti tomu 70 % pachatelů nebylo v minulosti trestáno.

III. 5. 8. Majetkové poměry

Majetkové poměry pachatelů jsou důležitým údajem pro zjištění, jakým motivem jsou pachatelé vedeni k páčání hospodářské trestné činnosti. Předpokladem, který opíráme zejména o již uváděné údaje o charakteristikách těchto pachatelů, je to, že by neměli být ke spáchání této trestné činnosti podněcováni špatnou ekonomickou situací a tlakem na zabezpečení rodiny nebo sebe. K páčání hospodářské kriminality je zřejmě povede spíše snaha o získání neoprávněného prospěchu.

V souladu s orgány činnými v trestním řízení zjišťujeme, zda pachatelé výzkumného vzorku jsou vlastníky nějakého movitého či nemovitého majetku, v našem případě míníme automobil, byt, dům nebo více těchto věcí, nebo zda jsou pachatelé nemajetní (nejsou vlastníky uváděného majetku).

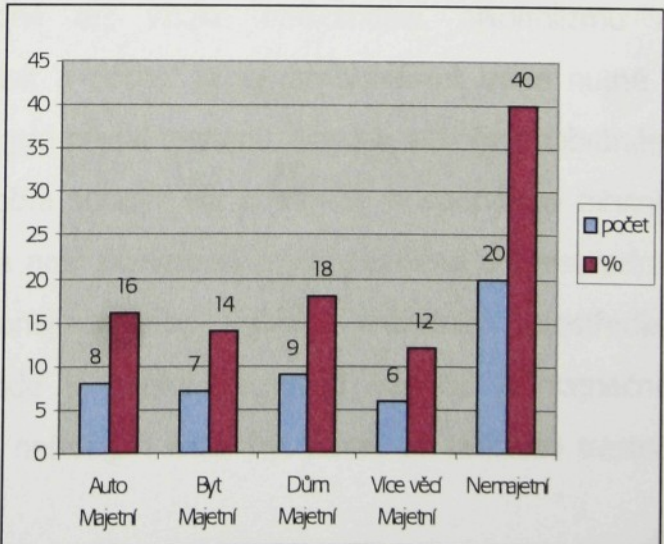
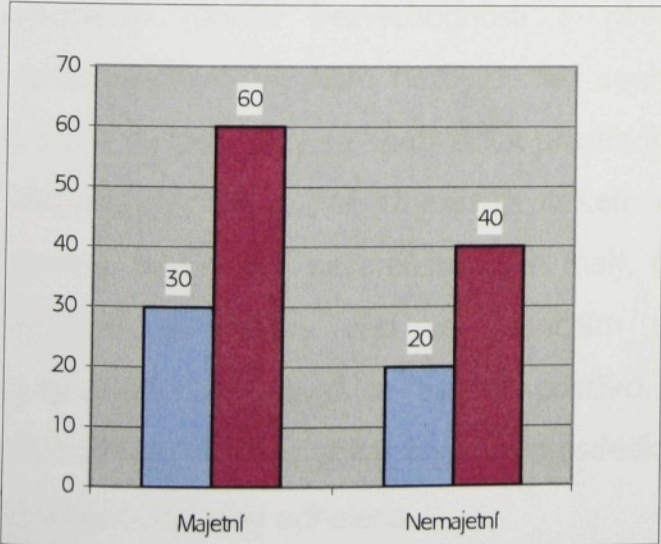
Snažíme se zjistit, zda zkoumaní pachatelé jsou nějak ovlivněni svým majetkem při páčání trestné činnosti, ať už snahou o získání takového majetku, nebo potřebou se o takový majetek starat, s čímž souvisí množství finančních prostředků na to využitých a v daných možnostech se zkoumaným pachatelům nedostávajících k uskutečnění svých záměrů.

Výzkumem jsme zjistili, že většina pachatelů, celkem 30, uvedla, že vlastní nějaký shora uváděný majetek, 20 jich uvedlo, že jsou nemajetní. Z 30 majetných jedinců je 8 vlastníkem vozidla, 7 vlastníkem bytu, 9 vlastníkem domu a 6 jich vlastní více těchto věcí.

Výsledek výzkumu je takový, že většina pachatelů zkoumaného vzorku je majetných, dá se předpokládat, že nebyli při páčání hospodářské trestné činnosti vedeni snahou o získání majetku. U zbývajících částí je možno předpokládat, že takovou snahou vedeni byli, ale vzhledem k tomu, že příčin nebo důvodů k páčání hospodářské trestné činnosti může být nepřeborné množství, nevylučujeme, že tomu tak není.

Tabulka č. 8

Majetkové poměry					
Majetní					Nemajetní
	Auto	Byt	Dům	Více věcí	
počet	8	7	9	6	20
%	16	14	18	12	40
Počet celkem	30				20
% celkem	60				40

Tabulka č. 8 nám ukazuje, že z celkového počtu 50 pachatelů výzkumného vzorku jich 16 % vlastní vozidlo, 14 % vlastní byt, 18 % vlastní dům a 12 % vlastní více věcí najednou. Celkem jich tedy 60 % uvádí, že jsou majetní a 40 % uvádí, že jsou nemajetní, nevlastní nic z uvedeného.

III. 5. 9. Finanční poměry

Toto hledisko nám umožní vyhodnotit vztah mezi spácháním trestné činnosti zkoumanými pachateli a jejich finanční situací. V době transformace naší společnosti došlo ke změně funkce peněz. Jde o změnu ve smyslu peněz jako kapitálu. Do té doby trestná činnost umožňovala spíše rozšířit hmotnou spotřebu pachatele. Vzhledem k charakteru okresu, ze kterého výzkumný vzorek pochází, však předpokládáme, že většina pachatelů je zaměstnána v průmyslovém podniku a jeho dodavateli a tudíž spíše budou chtít získat neoprávněný finanční prospěch, jakési přilepšení k výplatě, než používat takto získané finanční prostředky jako kapitál, hromadění prostředků. Zároveň však nemůžeme tuto možnost zcela vyloučit, neboť někteří pachatelé hospodářské trestné činnosti jsou na tom finančně tak dobře, že skutečně peněžní prostředky hromadí a používají je k dalším finančním transakcím za účelem získání dalších a dalších peněžních prostředků.

Tíživá finanční situace může souviset i s novým, resp. stále více se umocňujícím fenoménem nezaměstnanosti. Kuchta a kol. (1993) uvádí, že „nezaměstnanost vede ke ztrátě perspektiv, pocitu bezvýchodnosti a případně též vzniku narkomanie, alkoholizmu a sebevraždy.“⁷⁵ Nám nezbyvá, než souhlasit a dodat, že nezaměstnanost vede nutně i k tomu, že postižený se snaží získat prostředky pro přežití trestnou činností, ačkoliv k zabránění takového jednání u nás již existuje celkem dobrá sociální síť. V případě hospodářské trestné činnosti bude podíl nezaměstnaných malý, dle naší zkušenosti půjde zejména o dnes velmi oblíbené zpronevěry věcí ve finančním pronájmu nebo vybírání finančních prostředků z nekrytých účtů, čímž je typické postžiro. Zde je snaha pachatelů vedena jednoznačně okamžitou potřebou získat finanční prostředky, neboť jim musí být jasné, že takováto trestná činnost bude záhy odhalena.

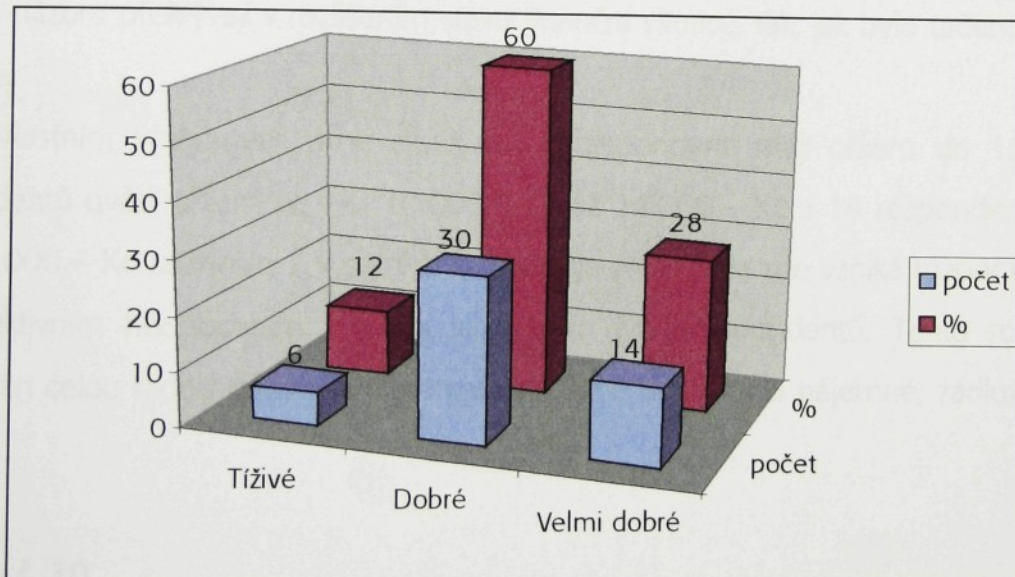
Vlastním výzkum tohoto hlediska byl zorganizován tak, že všichni zkoumaní pachatelé se sami dle své situace a subjektivních pocitů řadili do skupin s tíživou, dobrou a velmi dobrou

⁷⁵ Kuchta, J. a kol.: *Kriminologie, II. část, Masarykova univerzita, Brno, 1993, s. 52*

finanční situaci. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že 6 pachatelů hospodářské trestné činnosti se řadí mezi jedince s tíživou finanční situací, 30 mezi jedince s dobrou finanční situací a 14 respondentů se řadí mezi jedince s velmi dobrou finanční situací, z toho vyplývá, že u naprosté menšiny zkoumaných pachatelů lze uvažovat o tom, že k trestné činnosti byli donuceni nedostatkem finančních prostředků.

Tabulka č. 9

Finanční poměry			
	Tíživé	Dobré	Velmi dobré
počet	6	30	14
%	12	60	28

Tabulka č. 9 uvádí, že 60 % pachatelů zkoumaného vzorku má dobré finanční poměry, 28 % má velmi dobré finanční poměry. Naproti tomu 12 % respondentů uvedlo tíživou finanční situaci.

III. 5. 10. Příjmy

Dalším sledovaným hlediskem jsou příjmy pachatelů zkoumaného vzorku. V souvislosti

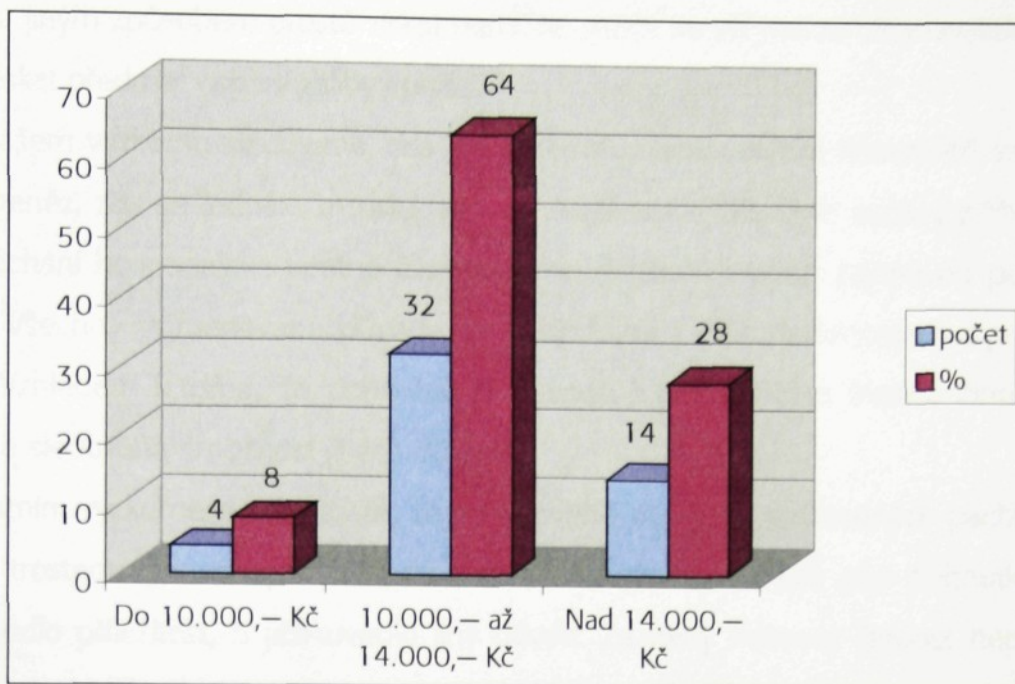
s finančními poměry pachatelů, které respondenti uváděli podle své situace a svých pocitů, je toto hledisko taxativně ohraničeno výší jejich příjmu. V kontextu s výsledky výzkumu v předcházející kapitole, tedy s finančními poměry pachatelů předpokládáme, že příjmy pachatelů zkoumaného vzorku se budou pohybovat v pásmu průměru až lepšího průměru v celostátním měřítku.

Uvážíme-li, že průměrná mzda v roce 1999 činila cca 12.500,— Kč, můžeme se domnívat, že i většina zkoumaných pachatelů se bude pohybovat v této výši, avšak s ohledem na stav zaměstnanosti a výrobní strukturu sledovaného okresu by mělo být ve zkoumaném vzorku pachatelů i nezanedbatelné procento těch, kteří se svými příjmy budou pohybovat v pásmu lehkého nadprůměru. Nelze ovšem vyloučit a rozbor předcházejícího hlediska nám to i ukázal, že mezi pachateli hospodářské trestné činnosti se objeví i tací jedinci, kteří budou mít příjmy na takové úrovni, že jsou nuceni trestné činnosti se dopustit, aby měli prostředky na svou obživu. Výzkumem byly sledovány tři možnosti: finanční příjmy do 10.000,— Kč, finanční příjmy od 10.000,— Kč do 14.000,— Kč a finanční příjmy nad 14.000,— Kč. Tyto možnosti se dle našeho názoru překrývají s rozlišením stavu finanční situace, tak, jak bylo určeno v předcházející kapitole.

Vlastním výzkumem jsme zjistili, že 4 respondenti mají příjem do 10.000,— Kč, 32 respondentů uvádí příjem ve výši 10.000,— Kč až 14.000,— Kč a 14 respondentů uvádí příjem nad 14.000,— Kč za měsíc. Z výsledků výzkumu je zřejmé, že zde vzniká rozpor mezi výší příjmů a subjektivním hodnocením finanční situace u dvou respondentů. Tento rozpor může být zapříčiněn celou řadou důvodů. Namátkou můžeme uvést vyšší nájemné, zadlužení, větší počet dětí atd..

Tabulka č. 10

Příjmy			
	Do 10.000,— Kč	10.000,— až 14.000,— Kč	Nad 14.000,— Kč
počet	4	32	14
%	8	64	28

Z tabulky č. 10 vyplývá, že 68 % respondentů se v rámci příjmů pohybuje v pásmu 10 – 14 tisíc Kč, 28 % respondentů v pásmu nad 14 tisíc Kč a 8 % v pásmu do 10 tisíc Kč.

III. 5. 11. Důvody páchaní hospodářské trestné činnosti

Tímto hlediskem se snažíme zjistit některé důvody, které pachatele výzkumného vzorku vedly ke spáchání hospodářské trestné činnosti. Jedná se tedy vlastně o motivaci k trestné činnosti. Víme již, že u pachatelů nalézáme stejnou strukturu motivů, jako u jedinců kriminálně nezatížených. Dochází pouze k pozměnění či defektu motivačního procesu.

Jüttner (1968) uvádí, že „motivace trestného činu představuje obyčejnou lidskou potřebu, ať prvotní či neměnou.“⁷⁶ V našem výzkumu budeme tedy zjišťovat, při uspokojování kterých konkrétních potřeb došlo k pozměnění motivačního procesu u pachatelů, ať už z důvodu nezdrženlivosti, egocentrickosti nebo přeskočení některých fází rozhodovacího procesu, při nichž dochází k tvorbě rozhodnutí o chování.

U hospodářské trestné činnosti předpokládáme, že základním motivem je snaha o neoprávněný prospěch, snaha o získání peněz. Musil a kol. (1994) uvádí, že „motivem nemusí být jen prosté obohacení se, nýbrž zvláštní úmysl, jak naložit se získaným majetkem.“⁷⁷ Domníváme se proto, že hospodářskou trestnou činností se může pachatel snažit dosáhnout

⁷⁶ Jüttner, A.: *O kriminologii a kriminalitě*, ORBIS, Praha, 1968, s. 197

⁷⁷ Musil, J. a kol.: *Kriminalistika, Naše vojsko, Praha, 1994, s. 227*

věci, kterou jiným způsobem prostě získat nemůže, může se svému zaměstnavateli mstít, může se snažit získat předmět osobní záliby apod..

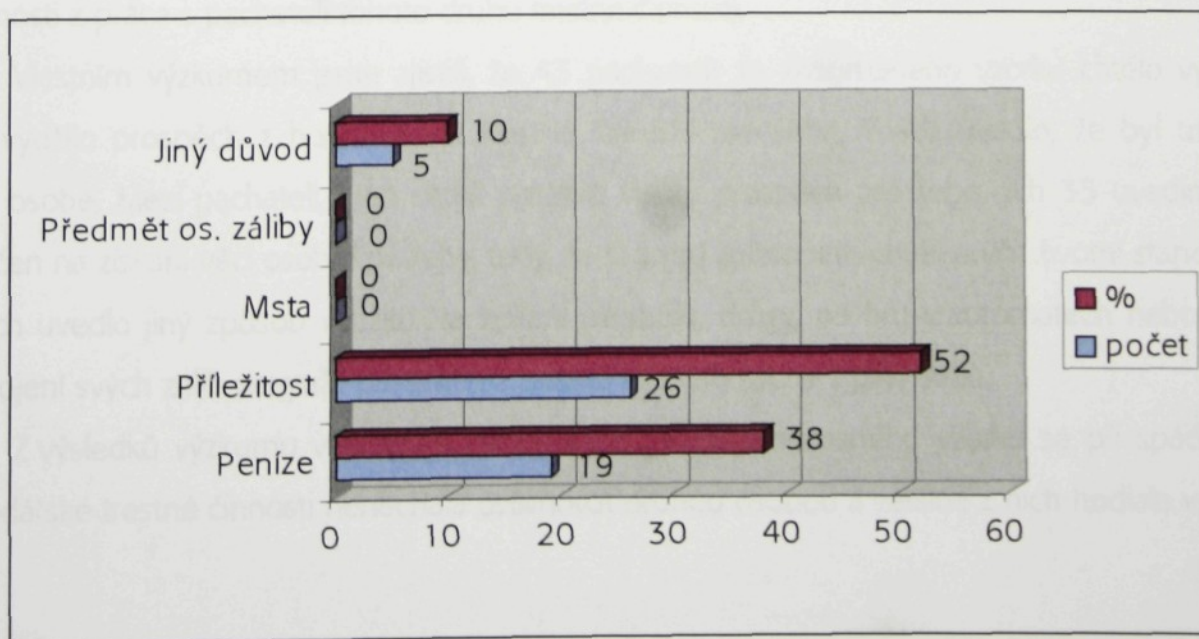
V našem výzkumu sledujeme, zda byl pachatel v hospodářské kriminalitě veden snahou o získání peněz, zda se jednalo o mstu, zda se snažil získat předmět osobní záliby. Z hlediska důvodů páčání hospodářské trestné činnosti jsme sledovali i velmi zajímavou pohnutku a to příležitost. Všechny vyjmenované důvody jsme sledovali i díky zkušenostem z práce s těmito pachateli. Vzhledem k tomu, že pohnutek či důvodů k páčání této trestné činnosti je velké množství, je sledována i možnost jiných důvodů.

Vlastním výzkumem jsme zjistili, že z celkového počtu 50 sledovaných pachatelů jich 19 uvedlo, že trestnou činnost spáchali z důvodu získání peněz, 26 jich jako pohnutku ke svému jednání uvedlo příležitost, 5 jich uvedlo jiný důvod. Ze msty trestnou činnost nepáchal nikdo, předmět osobní záliby se touto cestou nesnažil získat rovněž nikdo.

Zde se nám vyskytl zajímavý problém a to ten, že větší část pachatelů zkoumaného vzorku nepáchá hospodářskou trestnou činnost z důvodu získání neoprávněného prospěchu, jak bychom předpokládali, ale z důvodu, že ke spáchání trestné činnosti měli příležitost.

Tabulka č. 11

Důvody páčání trestné činnosti					
	Peníze	Příležitost	Msta	Předmět os. záliby	Jiný důvod
počet	19	26	0	0	5
%	38	52	0	0	10

Tabulka č. 11 ukazuje, že 38 % pachatelů hospodářské trestné činnosti ze zkoumaného vzorku uvedlo jako důvod spáchání trestné činnosti snahu o získání peněz, 52 % jich za důvod označilo příležitost a 10 % pachatelů uvedlo, že ke spáchání trestné činnosti je vedl jiný důvod.

III. 5. 12. Způsob využití prospěchu z hospodářské trestné činnosti

Zde zjišťujeme, jakým způsobem pachatel využil nebo hodlal využít prospěch, který získal spácháním hospodářské trestné činnosti. Získáme náhled na to, jak pachatelé zkoumaného vzorku skutečně využili nebo chtěli využít trestnou činnost. Předpokládáme, že pachatelé prospěch mohou využít jednak pro sebe, jednak tento prospěch mohl být určen druhé osobě. To zejména v případech, kdy pachatel byl k trestné činnosti někým naveden, přemluven nebo donucen. Může přicházet v úvahu např. i zabezpečení rodiny finančně tak, aby obstála v rámci společenského postavení v okolí.

V případě, že pachatel hodlal využít nebo využil prospěch pro sebe, se ve výzkumu zaměřujeme na některé konkrétní požitky, které chtěl získat či získal. To úzce souvisí s již zjišťovanými důvody spáchání hospodářské trestné činnosti. Proto jsme tedy zkoumali, zda pachatelé zkoumaného vzorku v případě, že prospěch z hospodářské trestné činnosti chtěli využít či využili pro sebe, jej použili na své osobní potřeby, např. na nákup lepších výrobků nebo věcí, nebo na obstarání alkoholu, drog či z důvodu chorobné závislosti na hracích automatech. V souladu s důvody páchání hospodářské trestné činnosti jsme zjišťovali i to, zda uspokojili své záliby. Je zřejmé, že nelze podchytit všechny způsoby využití prospěchu, proto zde byla i možnost uvést jiný způsob využití. Všechny uvedené možnosti byly vybrány mj. i s ohledem na zkušenosti z práce s pachateli tohoto druhu trestné činnosti.

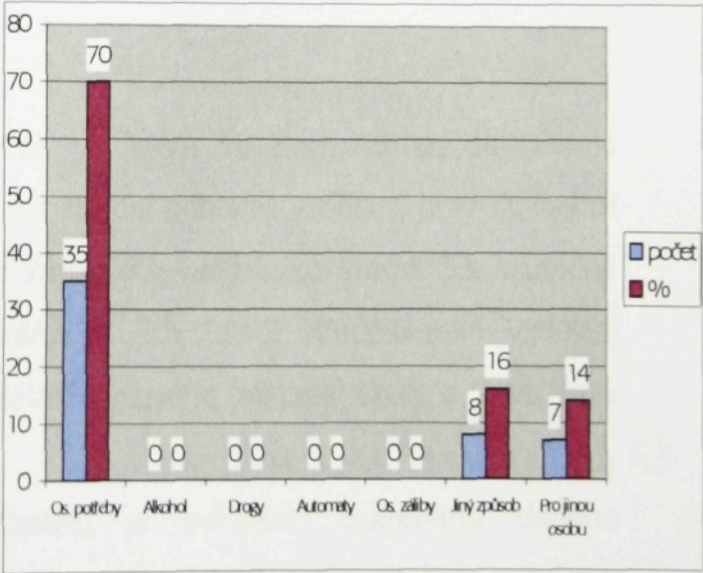
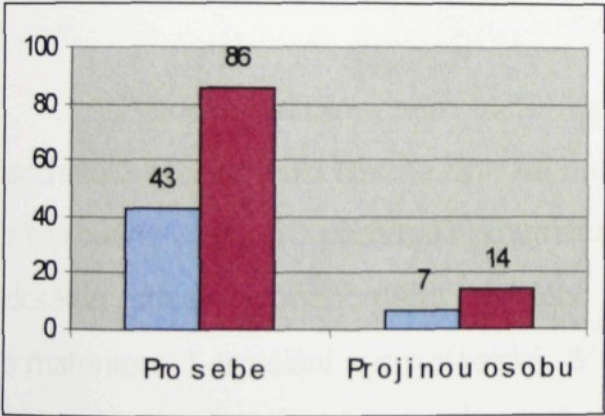
Vlastním výzkumem jsme zjistili, že 43 pachatelů ze zkoumaného vzorku chtělo využít nebo využilo prospěch z hospodářské trestné činnosti pro sebe, 7 jich uvedlo, že byl určen druhé osobě. Mezi pachateli, kteří chtěli využít či využili prospěch pro sebe, jich 35 uvedlo, že byl určen na získání věcí osobní potřeby, tedy, že si tímto způsobem chtěli zvýšit životní standard a 8 jich uvedlo jiný způsob využití. Na získání alkoholu, drogy, na hru v automatech nebo pro uspokojení svých zálib nevyužil prospěch z trestné činnosti žádný z pachatelů.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že většina pachatelů zkoumaného vzorku se při spáchání hospodářské trestné činnosti nenechala ovlivňovat druhou osobou a většina z nich hodlala využít

či využila prospěch z trestné činnosti na získání osobních potřeb, na zvýšení svého životního standardu.

Tabulka č. 12

Způsob využití prospěchu z hospodářské trestné činnosti							
	Pro sebe						Pro jinou osobu
	Os. potřeby	Alkohol	Drogy	Automaty	Os. záliby	Jiný způsob	
počet	35	0	0	0	0	8	7
%	70	0	0	0	0	16	14
Počet celkem	43						7
% celkem	86						14

Tabulka č. 12 nám uvádí, že 86 % pachatelů zkoumaného vzorku chtělo využít nebo využilo získaný prospěch pro sebe, ve 14 % byl prospěch určen jiné osobě. Dále z tabulky vyplývá, že 70 % respondentů tento prospěch hodlalo využít či využilo na získání věcí osobní potřeby a 16 % jej využilo jiným způsobem. Jak již bylo uvedeno u 14 % respondentů měla mít prospěch jiná osoba.

IV. ZÁVĚREČNÁ ČÁST

IV. 1. Vyhodnocení hypotéz

Cílem práce byl rozbor hospodářské trestné činnosti v jednom středočeském okrese se zaměřením na věk, vzdělání a finanční situaci pachatelů této trestné činnosti. Pro potřeby naší práce jsme stanovili hypotézy, ve kterých se domníváme, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti bude mít střední odborné vzdělání. Dále předpokládáme, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti nebude v tíživé finanční situaci. V poslední hypotéze jsme vyslovili domněnku, že pachatelé hospodářské trestné činnosti budou většinou osoby ve věku 25 – 40 let. V následující části práce s pokusíme naše hypotézy vyhodnotit.

Hypotéza č. 1 – domníváme se, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti bude mít střední odborné vzdělání

Výsledek výzkumu nám naší hypotézu, ve které se domníváme, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti bude mít střední odborné vzdělání, potvrdil, neboť z celkového počtu 50 pachatelů zkoumaného vzorku jich většina, konkrétně 33, skutečně dosáhlo středního odborného vzdělání. Dalších 6 jich uvádí středoškolské vzdělání s maturitou, 1 vzdělání vysokoškolské, 8 vzdělání v rozsahu základní školy a 2 vzdělání v rozsahu školy zvláštní (viz. tabulka č. 3).

Je tedy zřejmé, že vzdělání pachatelů je ovlivněno potřebami daného průmyslového regionu, neboť nezanedbatelné procento občanů je, jak již bylo uvedeno, zaměstnáno v profesích, kde je tento stupeň vzdělání vyžadován. Tito pachatelé mohou páchat jak hospodářskou kriminalitu lehčího charakteru, tak i velmi kvalifikované a složité formy tohoto druhu kriminality. Zajisté dovedou svou trestnou činnost skrývat, v některých případech ji i připravují.

Bez zajímavosti není ani ten fakt, že ve zkoumaném vzorku se našli i takoví pachatelé, kteří dosáhli vzdělání pouze v rozsahu základní nebo zvláštní školy. U těchto jedinců lze předpokládat poněkud snížený stupeň inteligence. Dle našich zkušeností se

jedná o pracovníky, zaměstnané jako pomocní dělníci či pracovníci úklidových čet, kteří jsou k trestné činnosti hospodářského charakteru zneužíváni jinou osobou. Díky velmi jednoduchému provedení trestné činnosti, zejména půjde o krádeže na pracovišti a zpronevěry svěřeného majetku, jsou velmi rychle odhalováni. Naše zkušenost opět říká, že před spácháním skutku jsou většinou svými návodci instruováni, co mají vypovídat v případě odhalení, někdy je jim i vyhrožováno a proto po odhalení své návodce kryjí. Těm potom nehrozí žádný trestní postih.

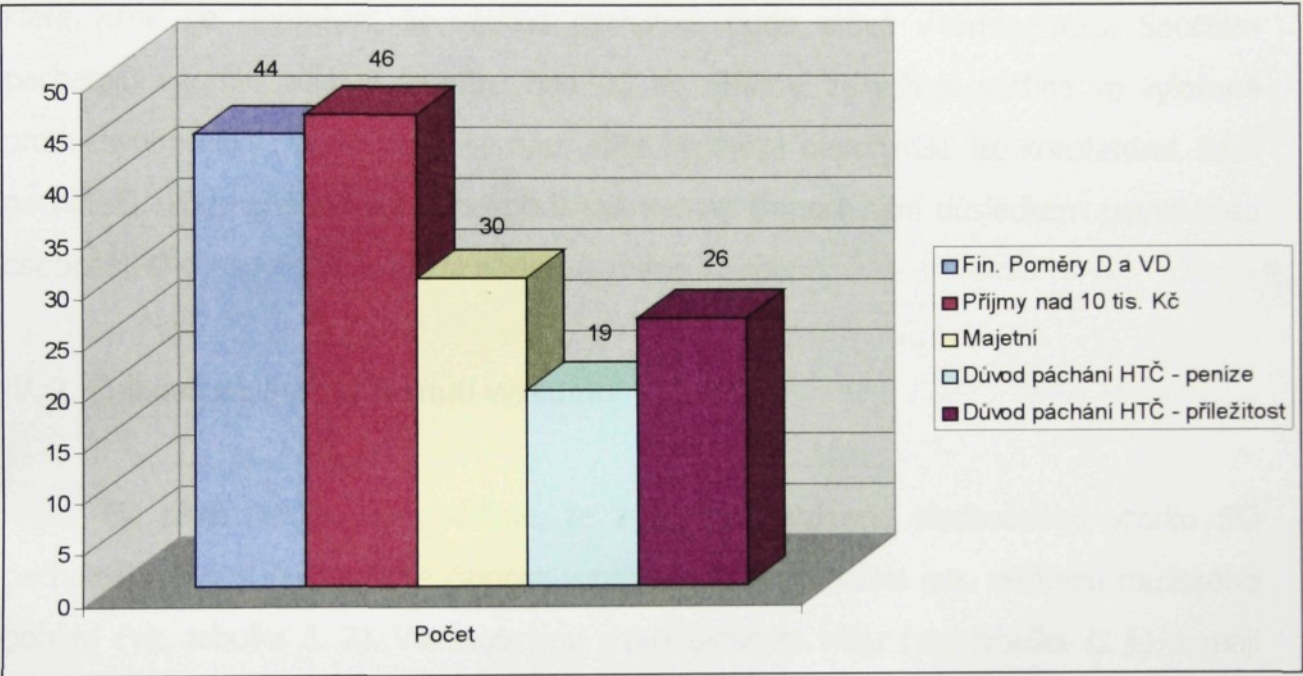
Hypotéza č. 2 – předpokládáme, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti nebude v tíživé finanční situaci

Výsledky výzkumu nám tuto hypotézu potvrzují, neboť celkem 44 respondentů z celkového počtu padesáti pachatelů zkoumaného vzorku uvedlo, že dle svých subjektivních pocitů a situace nejsou v tíživé finanční situaci (viz. tabulka č. 9). V kontextu s dalšími zjištěnými údaji, kdy 46 z nich má finanční příjmy v pásmu celorepublikového průměru až nadprůměru (viz. tabulka č. 10), 30 jich uvádí, že jsou vlastníky movitého či nemovitého majetku (viz. tabulka č. 8), nemají ve většině případů nějaké zvláštní výdaje v rodině a osobním životě, je tedy zřejmé, že finanční situace není motivem k hospodářské trestné činnosti. Vždyť snahu o získání finančních prostředků (peněz) jako důvod spáchání tohoto druhu trestné činnosti uvedlo jen 19 respondentů (viz. tabulka č. 11) .

Nesporně zajímavým se jeví fakt, že 26 respondentů výzkumu, tedy více, než polovina, spáchalo trestnou činnost díky příležitosti, kterou lze spatřovat zejména v nedostatečně zajištěném majetku (viz. tabulka č. 11). Znamená to tedy, že nejen snaha o neoprávněné obohacení je pohnutkou k páčání hospodářské trestné činnosti, ba dokonce u zkoumaného vzorku pachatelů není ani tou hlavní pohnutkou či důvodem ke kriminálnímu chování. Nezbývá nám, než zkonstatovat, že i tato záležitost je ovlivněna mj. tím, na jakém místě a v jaké profesi je jedinec zaměstnán. V místě s jiným typem průmyslu nebo s úplně jinak zaměřenou výrobní strukturou lze očekávat i rozdíly v těchto hlediscích.

Tabulka č. 13

Vyhodnocení hypotézy č. 2	
	Počet
Fin. poměry D a VD	44
Příjmy nad 10 tis. Kč	46
Majetní	30
Důvod páčání HTČ – peníze	19
Důvod páčání HTČ – příležitost	26

Tabulka č. 13 ukazuje hodnoty ukazatelů pro vyhodnocení hypotézy č. 2. (viz. kapitola IV.1.).

Hypotéza č. 3. – domníváme se, že pachatelé hospodářské trestné činnosti budou většinou osoby ve věku 25 – 40 let

Zde jsme vycházeli z vlastních pracovních zkušeností, které ukazují na to, že většina pachatelů hospodářské kriminality je ve věku, kdy jsou již zaměstnaní a tedy produktivní. Konečně, tento fakt patří k základním charakteristikám pachatelů tohoto druhu trestné

činnosti, kde se předpokládá nějaký smluvní vztah mezi pachatelem a poškozeným. Samozřejmě je i to, že se této trestné činnosti může dopustit osmnáctiletý mladý muž, který přestane platit videorekordér ve finančním pronájmu, ale opět z hlediska rozvoje průmyslu ve sledovaném okrese je nutné počítat s tím, že většina pachatelů již bude v zaměstnaneckém poměru a tudíž ve věku, ve kterém již zaměstnán být může. I zde je třeba připomenout, že většina pachatelů hospodářské trestné činnosti se této dopouští až kolem 40 let věku.

Vlastním výzkumem jsme zjistili, že ve věku 25 – 40 let je 22 pachatelů zkoumaného vzorku (viz. tabulka č. 1). Tímto se nám nepotvrdila stanovená hypotéza, ve které jsme se domnívali, že většina pachatelů bude právě v tomto věku. Součtem pachatelů v tomto věku a ve věku nad 40 let zjistíme, že jich je většina ve vyložené produktivním věku, takže i když se nám naše hypotéza nepotvrdila, lze konstatovat, že u pachatelů zkoumaného vzorku hospodářská trestná činnost není důsledkem nevyzrálosti osobnosti či o neuvědomování si následků svého jednání.

IV. 2. Celkové závěrečné shrnutí výzkumu

Na závěr naší práce uvádíme, že z výsledků výzkumu sledovaného vzorku 50 pachatelů hospodářské trestné činnosti vyplývá, že tito pachatelé jsou většinou mužského pohlaví (viz. tabulka č. 2). Většinou jsou v produktivním věku (viz. tabulka č. 1) a mají střední odborné vzdělání (viz. tabulka č. 3). Uplatňují se tedy nejspíše v dělnických profesích nebo nižších technickohospodářských funkcích. Pocházejí většinou z dělnických rodin. Nikdo z nich nebyl vychováván v jiné rodině, mimo rodinu nebo v ústavu, což podporuje předpoklad, že naprostá většina z nich neprošla citovým strádáním v oblasti rodinné výchovy (viz. tabulka č. 4). Mírná většina sledovaných pachatelů je ve stavu manželském (viz. tabulka č. 5), ale paradoxně jich více nemá žádné děti (viz. tabulka č. 6). Do spáchání hospodářské trestné činnosti vedli většinou bezúhonný život, nebyli nikdy trestáni za takové jednání (viz. tabulka č. 7). Jejich majetkové poměry jsou dobré, většina vlastní nějaký movitý či nemovitý majetek (viz. tabulka č. 8). Jejich finanční situace je dle jejich subjektivních pocitů ve většině případů dobrá až velmi dobrá (viz. tabulka č. 9).

Tomu odpovídají i finanční příjmy, které se pohybují v pásmu průměru až nadprůměru v rámci republiky (viz. tabulka č. 10).

Velmi zajímavé je, že mimo snahy o neoprávněný prospěch se u zkoumaného vzorku objevuje mezi důvody páchání hospodářské trestné činnosti i příležitost jí spáchat a to dokonce ve většině případů (viz. tabulka č. 11). To je zapříčiněno jednak tím, že majetek poškozených není dle našich zkušeností dostatečně zabezpečen, ale i to, že pachatelé v tento okamžik jednají impulzivně a nezdrženlivě.

Ve většině případů byl prospěch z hospodářské trestné činnosti využit pro získání věci osobní potřeby, ke zvýšení životního standartu, v žádném případě nebyl využit na získání alkoholu z důvodu závislosti na něm, ke hře na výherních automatech opět ve smyslu závislosti a rovněž tak nebyl využit na získání drogy (viz. tabulka č. 12).

Na základě poznatků z našeho výzkumu můžeme v případě pachatelů výzkumného vzorku uvažovat o tom, že většinu z nich lze zařadit mezi pachatele socializovaného typu. Jeho hlavním rysem je to, že je normální, je nejméně zasažen asociálním chováním. Netík, Netíková a Hájek (1997) uvádějí, že „jeho osobnost nejeví známky výraznější poruchovosti“.⁷⁸ Toto lze podpořit zjištěním, že pachatelé výzkumného vzorku prospěch z hospodářské trestné činnosti využívali na získání předmětů osobní potřeby, nikoliv na získání alkoholu či na chorobné hráčství. Trestná činnost socializovaného typu pachatelů má většinou epizodickou povahu (většina pachatelů zkoumaného vzorku pochází z řad prvotrestaných osob), myšlenkové pochody a city jsou srozumitelné (většina zkoumaných pachatelů je již ve věku, kdy lze předpokládat vyzrálou osobnost) a reakce na trestnou činnost jsou normální, lituje jí, má obavy z dalšího osudu, se strachem očekává reakci okolí (většina zkoumaných pachatelů prošla normální rodinnou výchovou, lze tedy u nich tyto reakce očekávat). Motivaci k činu lze u socializovaného typu pachatelů snadno rozpoznat, jde o silné situační tlaky apod. (většina pachatelů zkoumaného vzorku uvádí jako důvod spáchání trestné činnosti příležitost). Z vlastních zkušeností víme, že práce s tímto typem pachatelů není většinou složitá, spolupracují s orgány činnými v trestním řízení. Nepopíráme však, že mezi pachateli hospodářské trestné činnosti obecně se mohou objevit i jiné typy pachatelů.

⁷⁸ Netík, K.—Netíková, D.—Hájek, S.: *Psychologie v právu*, C. H. Beck, Praha, 1997, s. 8

Z uvedených skutečností usuzujeme, že v případě většiny pachatelů výzkumného vzorku je kriminalita důsledkem instrumentálního chování, tedy snahou o dosažení důležitého cíle, který nemůže dosáhnout normální, poctivou cestou (snaha o neoprávněný prospěch a pořízování věci osobní potřeby za účelem zvýšení životního standartu).

Závěrem uvádíme, že hospodářská kriminalita je v současnosti závažným celospolečenským problémem, kterému je potřeba věnovat velkou pozornost ze strany všech orgánů podílejících se na jejím potírání a dále ze strany státu, neboť její snižování logicky povede k lepšímu životu nás všech, kteří jsme občany této republiky, protože nebudeme zatěžováni daněmi, o kterých víme, že platíme za nějaké podvodníky nebo chyby těch, kteří provedení takových podvodů umožnili. Namísto toho by mohly být tyto prostředky účelně využity ve sféře sociální, ekonomické nebo životního prostředí tak, abychom my i další generace žili v normálním, přirozeném prostředí a mohli se soustředit na to, abychom tyto podmínky nadále zlepšovali.

IV.3. Navrhovaná opatření a doporučení pro praxi

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že v největším počtu případů byla pohnutkou ke spáchání hospodářské trestné činnosti příležitost (viz. tabulka č. 11). Chápeme tím situaci, kdy pachatel se zmocní cizího majetku tak, že si tento z volně přístupného místa присvojí, popř. překoná za tímto účelem nedostatečné zajištění tohoto majetku. Dále k tomu uvádíme, že nám šlo o situaci, kdy pachatel si až po spáchání skutku uvědomil, že se trestné činnosti dopustil, začal přemýšlet o tom, co s neoprávněně nabytým majetkem provede, zda jej zpeněží, či zda si jej ponechá pro svou potřebu.

V těchto případech bychom navrhovali čelit hospodářské trestné činnosti důkladnou a pozornou ostrahou. Tito pracovníci by však měli mít velmi dobrou místní a osobní znalost, která jim zajistí operativnost a úspěšnost při výkonu této činnosti. V případě, že u nich tyto znalosti nebudou, bude mít pachatel vždy velký náskok, neboť většinou zná velmi dobře způsob ochrany, podmínky v podniku, místa pro ukrytí odcizeného majetku atd.

Rovněž nedostatečně skladovaný nebo evidovaný majetek je předmětem útoku v případě hospodářské kriminality. V těchto případech mnohdy dojde ke zjištění trestné činnosti s velkým časovým odstupem, což je nesporně velká výhoda pro každého pachatele. Proto se domníváme, že správná a zodpovědná evidence majetku a její dostatečné zabezpečení ve skladech je podmínkou pro omezení hospodářské kriminality zejména v průmyslových výrobních podnicích, kde většina výrobního materiálu, a to i toho, který je z hlediska ceny vyloženě „kriminálně atraktivní“, je skladována de facto na výrobní lince, bez jakéhokoliv zabezpečení proti krádeži. Uvědomujeme si i to, že zajištění takových podmínek je velmi složité a finančně nákladné. Máme na mysli např. počítačové programy, které by usnadňovaly a zpřesňovaly zásobování právě montážních linek v souladu s potřebami výroby.

V případech podvodů nebo zpronevěr svěřeného majetku, zejména v případech finančních pronájmů movitých věcí či výběrů finančních prostředků z nekrytých účtů lze doporučit zpřísnění podmínek pro založení takových účtů.

V obecné rovině lze doporučit stále přizpůsobovat a měnit legislativní normy podle potřeb boje s hospodářskou kriminalitou, která v současnosti dosahuje obrovských rozměrů. Nemáme na mysli pouze úpravu, resp. pojmenování nových forem hospodářské trestné činnosti, ale i zjednodušení procesu dokazování, zejména v přípravné fázi. Vždyť dnes veřejnost, která je velmi důležitým faktorem při odhalování hospodářské kriminality a kriminality vůbec, nemá zájem tuto trestnou činnost oznamovat a nějakým způsobem se podílet na jejím odhalování, snad s výjimkou násilné a mravnostní kriminality. Dle našeho názoru je to zapříčiněno složitostí vyšetřovacího a soudního procesu, kdy svědek je několikrát vyslýchán ve stejné věci, nemá dostatečnou právní ochranu. Neochota veřejnosti souvisí dle nás i s morálním statusem veřejnosti, která místo snahy o pomoc při potírání hospodářské kriminality má k ní leckdy kladný vztah a neodsuzuje jí, jako již uvedené druhy kriminality. Přitom závažné případy hospodářské kriminality se v konečném důsledku týkají nás všech, daňových poplatníků, neboť škodu musí někdo zaplatit.

U velké většiny občanů, kteří začali po roce 1989 podnikat, nebyla nikdy v životě pěstována podnikatelská etika, jakýsi podnikatelský kodex chování, a proto je nutno tuto etiku, ale i morálku pěstovat už ve školách a v rodinách od mládí.

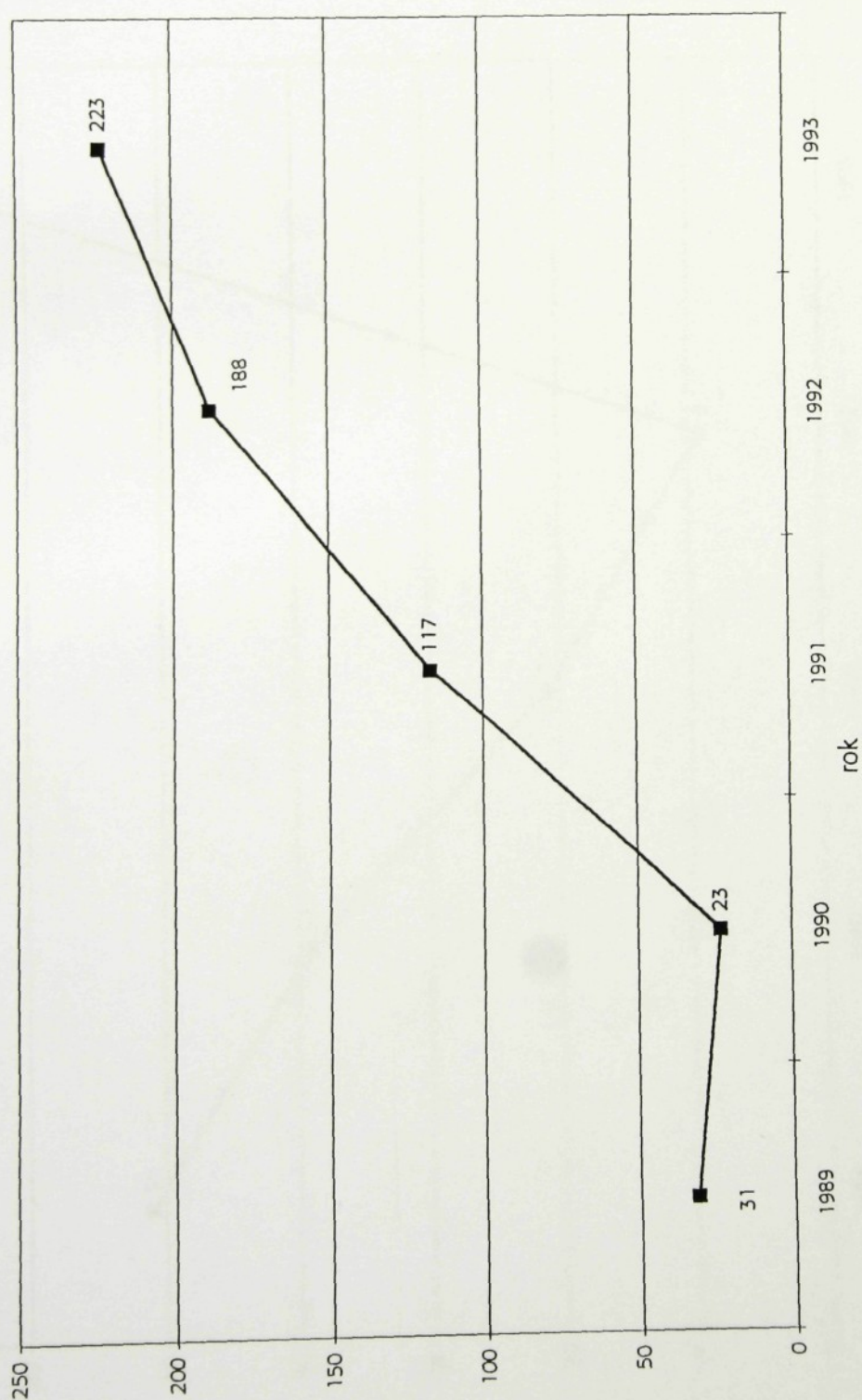
Rovněž tak je nutné stále zlepšovat činnost všech kontrolních orgánů, jako jsou daňové a finanční úřady, výrazná úloha patří i sdělovacím prostředkům. Ty však někdy svým vlivem a necitlivým přístupem působí na veřejnost v negativním slova smyslu.

Závěrem lze konstatovat, že kriminalitě a to i té hospodářské, je lepší předcházet. Prevence je lepší v tom, že je snadnější a levnější, než represe. Zároveň podotýkáme, že prevence hospodářské kriminality nemůže být záležitostí jen policie, ale musí se na ní podílet co nejširší spektrum subjektů. Velmi důležitým faktorem při potírání hospodářské trestné činnosti se nám jeví i neustálé odborné zdokonalování se pracovníků, kteří s tímto druhem trestné činnosti přicházejí do styku.

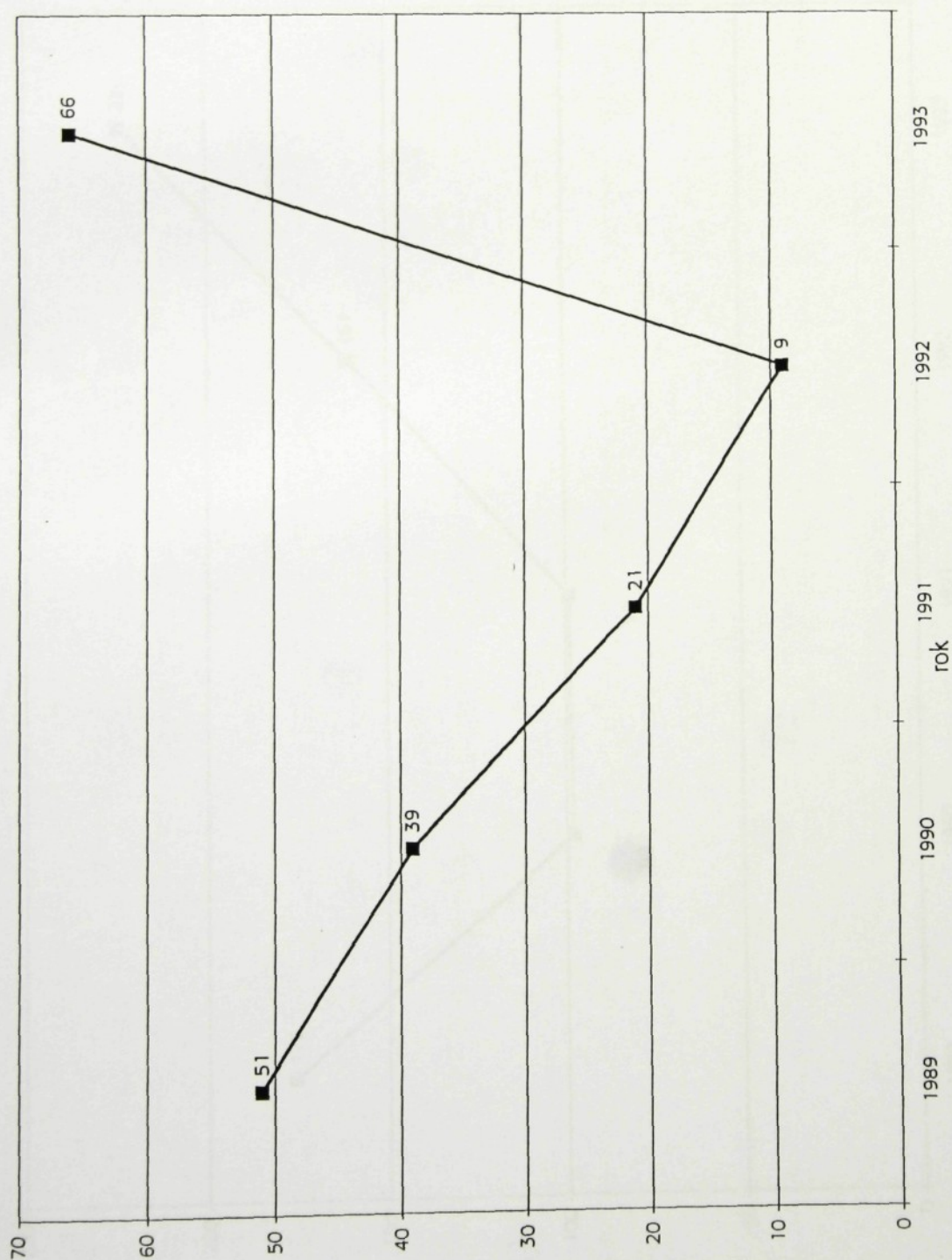
Seznam použité literatury

- Čírtková, L. – Červinka, F.: Forenzní psychologie, Support, Praha, 1994
- Čírtková, L.: Policejné psychologie, Support, Praha, 1996
- Hartl, P.: Psychologický slovník, Budka, Praha, 1993
- Janoušek, J. a kol.: Metody sociální práce, SPN, Praha, 1986
- Jüttner, A.: O kriminologii a kriminalitě, Orbis, Praha, 1968
- Kaiser, G.: Kriminologie, C. H. Beck, Praha, 1994
- Klímeš, L.: Slovník cizích slov, SPN, Praha, 1983
- Konrád, Z. a kol.: Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů, Policejní akademie ČR, Praha, 1996
- Kuchta, J. a kol.: Kriminologie, II. část, Masarykova univerzita, Brno, 1993
- Musil, J. a kol.: Kriminalistika, Naše vojsko, Praha, 1994
- Musil, J. a kol.: Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů, Univerzita Karlova, Praha, 1993
- Netík, K.—Netíková, D.—Hájek, S.: Psychologie v právu, C. H. Beck, Praha, 1997
- Nezkusil, J. a kol.: Československá kriminologie, Panorama, Praha, 1978
- Novotný, F. a kol.: Trestní kodexy, trestní zákon, trestní řád a související předpisy, Eurounion, Praha, 1998
- Švingalová, D.: Základy psychologie (Psychologická propedeutika), I. díl: Základy obecné psychologie, VŠST, Liberec, 1993
- Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, díl I. Obecná část, Policejní akademie ČR, Praha, 1998
- Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, díl II. Zvláštní část, Policejní akademie ČR, Praha, 1996

Vývoj zjištěných trestných činů neoprávněného podnikání
v ČR v letech 1989 – 1993

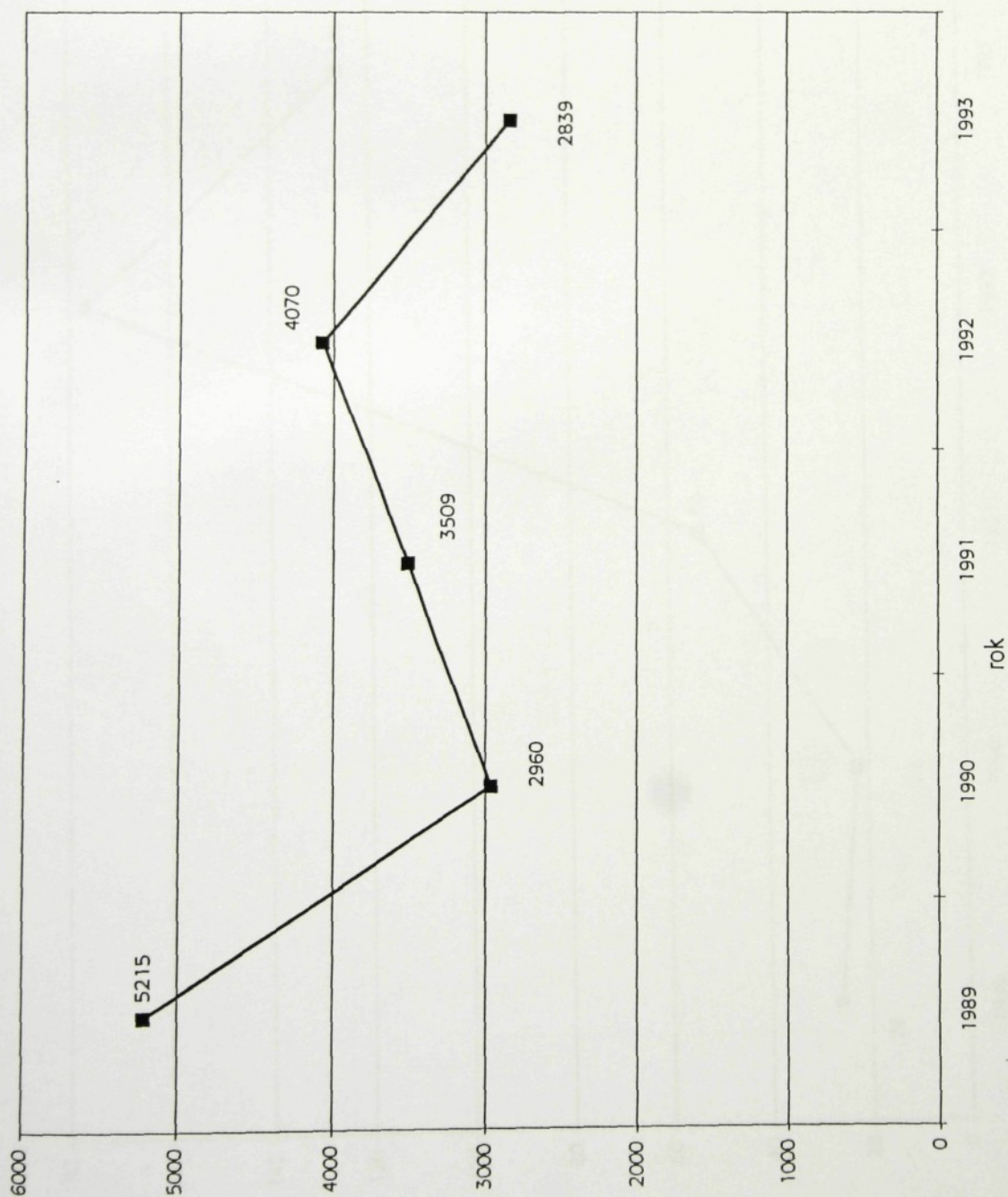
Vývoj zjištěných trestných činů poškozování spotřebitele
v ČR v letech 1989 – 1993

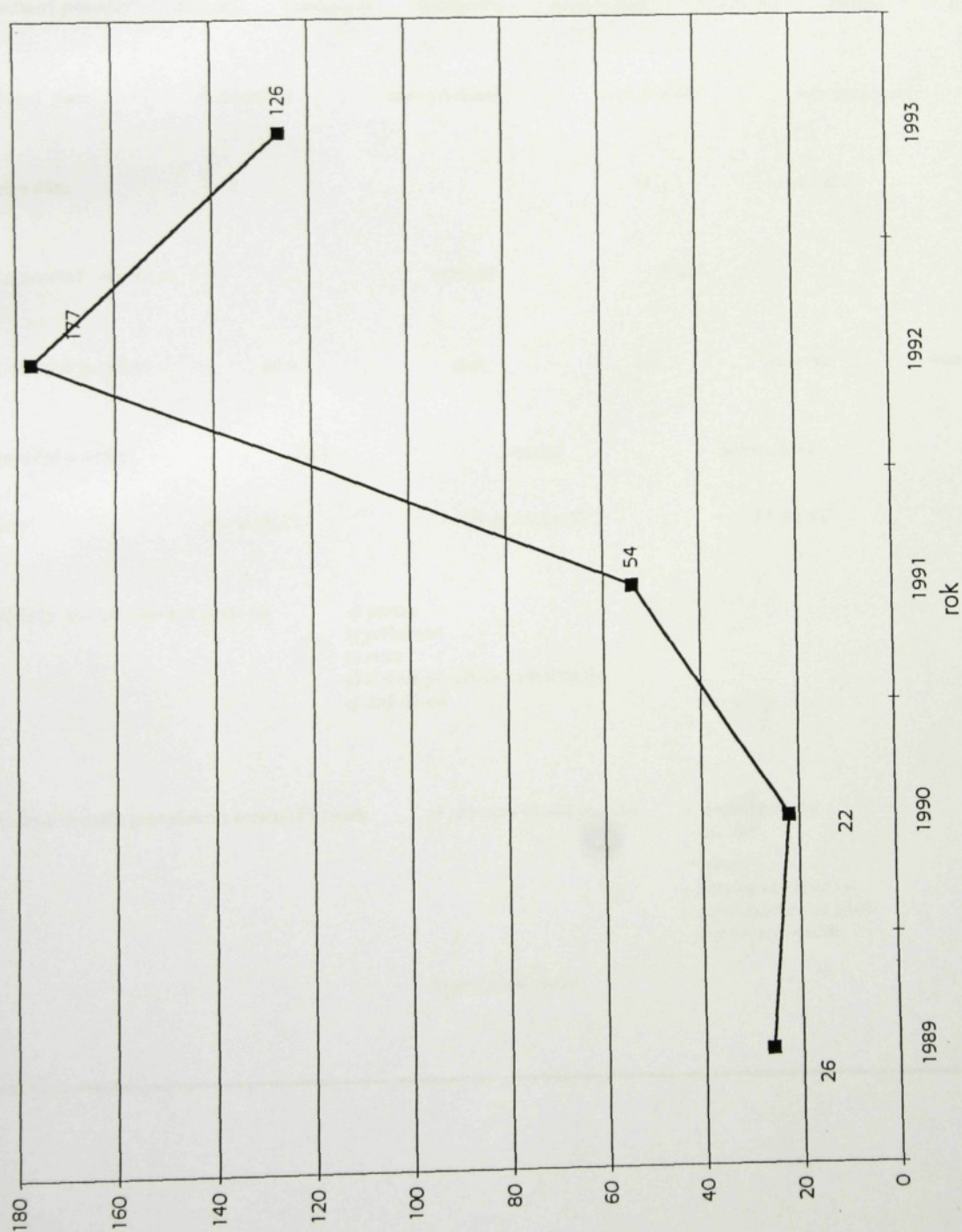
Vývoj zjištěných trestných činů porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou v ČR v letech 1989 – 1993

Vývoj zjištěných trestných činů krádeže vlastními zaměstnanci v ČR v letech 1989 – 1993

Vývoj zjištěných trestných činů podvodu proti sociálnímu
zabezpečení a nemocenskému pojištění
v ČR v letech 1989 – 1993

ZÁZNAM ŘÍZENÉHO ROZHOVORU

1. Věk:

2. Pohlaví:

žena

muž

3. Dosažené vzdělání:

základní škola

zvláštní škola

střední odborné učiliště

střední odborná škola s maturitou

vysoká škola

4. Rodinný původ:

dělnický

zemědělský

inteligence

mimo rodinu

jiné rodiny

cizinec

ústav

5. Osobní stav:

svobodný(á)

ženatý(vdaná)

rozvedený(á)

vdovec(vdova)

6. Počet dětí:

0

1

2

3

více než 3

7. Kriminální minulost:

netrestán

trestán

8. Majetkové poměry:

auto

dům

byt

více věcí

nemajetný

9. Finanční poměry:

tiživé

dobré

velmi dobré

10. Příjmy:

do 10. tis Kč

10. až 14. tis. Kč

nad 14. tis. Kč

10. Důvody páchaní trestné činnosti:

a) peníze

b) příležitost

c) msta

d) získání předmětu osobní záliby

e) jiný důvod

11. Způsob využití prospěchu z trestné činnosti:

a) pro svou vlastní potřebu

- osobní potřeby

- alkohol

- drogy

- patologické hráčství

- uspokojení svých zálib

- jiný způsob využití

b) pro jinou osobu